

DR. MAKKAI SÁNDOR

PÜSPÖKI JELENTÉSE

AZ

ERDÉLYI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET

1931 NOVEMBER 21-IKI

KÖZGYÜLÉSÉN

**AZ 1929 NOVEMBER 23-IKI KÖZGYÜLÉS ÓTA
ELTELT KÉT ESZTENDŐRŐL.**

CLUJ-KOLOZSVÁR
MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T. NYOMÁSA
1931

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Főtiszteletű és Méltóságos Egyházkerületi Közgyűlés!

Ezelőtt két esztendővel, 1929 szeptember 1-én mély megindulással állottam a zürichi Münster szomszédságában, a kis Wasserkirche apsisa előtt. Ott áll a reformátor *Zwingli* Ulrich ércebeöntött alakja örökzöld lombok gyönyörű sátorában, jelleméhez oly találó módon, félig-meddig elrejtve a világ elől, és mégis fenséges szépségben. A dóm, melyben egykor az Igét hirdette, égbe emeli hatalmas tornyait, míg ő maga félreállott mellőle, nem keresve feltűnést és dicsőítést; de annak, aki felkeresi, „holta után is beszél“. Jobbjával az ősi Bibliát szívére szorítva, baljával hatalmas pallosát tartva, ihletett, napba néző, fenkölt nyugalomú arccal tekint a jövőbe a kapeli csatasíkra induló reformátor, aki most négyszáz éve, 1531 október 11-én hősi halált halt a hitért, az Egyház szabadságáért s népe nemzeti és lelki függetlenségéért. A Landesmuseum fegyvertermében láttam földi fegyverzetét, melyet a halál mezején hordozott; a kegyelet megőrizte azt; a lelki fegyverzet pedig, amelybe öltözködött, mindnyájunk szent örökségeként közös kincse az evangélium szerint reformált lelkek seregeinek az egész világon. Az arra hivatottak nálunk és máshol méltóképen felelevenítették két nagy társának: Luthernek és Kálvinnak fényében kissé homálybakerült és revízióra méltó szellemét, én e helyen csak arra akarok rámutatni, hogy a Bibliával és karddal, „arte et marte“ harcoló Zwingli, az öntudatosan felismert szent kötelesség nagy gesztusok nélkül halálig hűséges katonája egész lelkületében, jellemében, világos, praktikus, „becsületbeli“ keresztyénységében az egész világon a magyar református lélekhez áll a legközelebb s talán még egészen ki nem derített utakon, de kétségtelenül reánk hatott a legformálóbban. Főképpen az erdélyi református karakter hordozza az ő lelki arculatának vonásait s szinte *népléleknek* mondhatjuk egyházunkban azt az adottságot, mely nála ragyogó öntudattá tisztult. Az erdélyi magyar református néplélek nem misztikus, nem érzelmösségre hajló, de a meggyőződésévé világosodott igazság mellett megállani és harcolni „becsületbeli“ dolognak tartja. Ennek a karakternek ösképe Zwingli s halálának négyszázéves fordulóján nemcsak kegyelettel emlékezünk meg róla, hanem örvendező hálaadással ismerjük fel benne a *saját* misszióink megelevenedő symbolumát: az erdélyi ma-

gyar Sionnak azt a történelmi küldetését, hogy a „nyilvánvaló evangéliummal kellesse magát minden ember lelkiismeretének az Isten előtt, lemondva a szégyen takargatásáról, mint aki nem jár ravaszságban és nem is hamisítja meg az Isten igéjét.“ (II. Kor. 4:2.) A főtiszteletű és méltóságos Közgyűlés előtt teendő püspöki jelentésemnek arról kell beszámolnia, hogy Krisztusunk nálunk lévő eme nyilvánvaló evangéliuma miképen tündöklött Anyaszentegyházunk életében az utolsó közgyűlés (1929 november 23) óta eltelt két esztendő alatt. Mert ismét két súlyos esztendő történetét kell felelevenítenem itt, mivel a körülmények lehetetlenné tették az elmúlt évben a közgyűlés megtartását s így az én beszámolómat is. Az 1930—31-ik esztendők Anyaszentegyházunkat munkásai és intézményei életében egyaránt a legsúlyosabb anyagi válságba döntötték: ez a sötét háttér, amelyből ki kell ragyognia épen ezért, ennek dacára a Lélek megújuló, dadalmas életének, — mint az evangélium nyilvánvaló igazságának.

Ahol nem ragyog fel ez a drága igazság, ott vannak a mi bűneink. Ahol legalább is feldereng: ott van az isteni Kegyelem ajándéka, az élet forrása, a jövő bizonyos záloga.

Jelentésemet a következőkben van szerencsém megtenni:

I.

Egyházkerületünk statisztikai képe és anyagi helyzete.

1. A népmozgalmi adatokból kitűnik, hogy egyházkerületünk összlélekszáma az 1930. év végén 511.215; az 1928. év végén konstataált összlélekszámmal egybevetve, 2 év alatt 8577-tel szaporodott hiveink serege, ami az utóbbi évek átlagos mértékének megfelel.

Ezt a mértéket tartja évek óta a *születések* (12.995), a *házasságkötések* (3.850) és az *urvacsorával* átlag élők (296.043) száma.

Örvendetesen csökkent a *halálozások* (9316-ról 8078-ra), a *törvénytelen szülöttek* (1525-ről 1395-re), a *meg nem keresztesettek* (115-ről 102-re), az *egyházi szertartást mellőző temetések* (22-ről 17-re), az *egyházi áldást mellőző házasságok* (283-ról 66-ra!), a *vegyes házasságok* (993-ról 611-re!), a *ki-vándorlás* (562-ről 208-ra!) és a *szeptáskodó egyháztagok* (3988-ról 3533-ra) száma.

Az *át- és kitérések* számában azonban szomorú újság van. Eddig, ha kevéssel is, évek óta fölényben voltunk ezen a téren, most 132-vel veszítettünk, mert az 1010 eset közül javunkra 439, kárunkra 571 esett.

Ugyancsak messze elmaradt az utóbbi évek 9200-as átlagszámától a *konfirmáltak* száma: 6819.

E két utóbbi nagyon beszédes szám; a konfirmáció szigorú és komoly végzése a kitérések növekedésének egyetlen ellenszere!

2. *Az iskolai statisztikából* megállapítható, hogy 1930/31-ben még 367 népiskolánk és 13 középiskolánk volt, 540 tanítóval, 135 tanárral és 55 óraadóval. 63.200 tankötelesünkből népiskoláinkba csak 25.633 református gyermek járt, tehát gyermekeink több mint a fele már nem a mi kezeink alatt nevelődött; 22.809 állami magyar tannyelvű sectiókban, 4409 román tannyelvű, és 1495 más magyar felekezeti iskolában tanult. Ha ehez hozzávesszük iskoláink egyre súlyosabbá váló helyzetét, rendkívüli súllyal nehezedik reánk az a felelősség, hogy jövőnk nemzedékünk és saját nevelői eszményünk megmentése, érvényesítése érdekében a vallásoktatásra, a belmisszióra s főleg a vasárnapi iskolákra sokkal intenzívebb, szervezettebb és hatékonyabb módon kell reatérnünk.

A középiskolákba járó 2427 növendék közül 1988 volt a református, de nincs kimutatva azoknak a száma, akik nem a saját iskoláinkba járnak, s akiknek lelki nevelése és vallásoktatása ma az egyik még föl sem mért óriási jelentőségű feladatunk.

3. *Anyagi helyzetünk*, sajnos, folytonos romlásban van; a legutóbbi hónapok világszerte általános gazdasági katasztrófái egyházkerületünket is a legválóságosabb helyzetbe juttatták. Pedig *gyülekezeteink* az 1930-ik évben rendes és rendkívüli adókban, adományokban, szorgalmi jövedelmekben és alapítványokban még 34,745.854 leivel járultak hozzá egyházunk és intézményei fenntartásához s 13,091.571 leit fordítottak építkezésekre, amely összegből 35 esetben 6,693.401 lei iskolaépítésre jutott. Bár ez a teherviselés az 1928. évinél kb. 4 millió leivel kevesebb, mégis a folyton nyomasztóbb viszonyok között még mindig szép bizonyítéka annak, hogy hiveink serege erejéhez képest most is kivette részét a teher hordozásából. De ezzel szemben ott áll az iskolafenntartás óriási gondja és a megrendült lelkeszi existenciák biztosítása. *Iskolai* szükségleteink még 1930/31-ben is kerek számban évi 64 millió leit tettek ki! Ebből az elemi iskolákra 34, a középiskolákra 30 millió esett. Tisztelettel kell megállanunk e teljesítmény nagysága felett, mikor kitűnik, hogy az egyházközségek 21, a kollegiumok 20 millió leit fedeztek a saját megmaradt vagyonukból és adójukból, személyi és dologi iskolaszükségleteikre. Az *állam* iskolasegélye a két év alatt átlag évi 3 millió lei volt, — tehát 20 millió lei maradt fedezetlenül! Bár ezt az összeget egyháztársadalmunk, mint rendkívüli adókat és adományokat, hatalmas erőfeszítéssel igyekezett behozni, ilyen óriási tehernél elkerülhetetlenné vált a hátrálékok és hiányok fennmaradása. Így volt ez a múlt tanévben. És mi lesz a jelen tanévben? Tanítóink, tanáraink szegényes

fizetésének további redukciója, mint elkerülhetetlen szomorú kényszerűség mellett is csak a leghősiesebb erőfeszítések árán tudhatjuk iskoláinkat megtartani. Nem az a célom, hogy elcsügesszek! Kellő szervezettség, általánosabb és arányosabb teherviselés, önmegtágadás és áldozatosság még mindig sokat segíthetnek. De az igazságot nem lehet eltitkolni: sorsdöntő elhatározások előtt állunk iskolaügyünk jövőjét illetően. Számítani ma nagyon nehéz, de imádkozni és szeretni most kell igazán!

Sajnos *lelkészeink* egzisztenciája is megrendült az *államsegély* ügyének egy év óta válságosra fordulása miatt. Ebben a sorsban osztozik velük *teológiánk* és *központi adminisztrációnk* is. Az 1930-ik esztendőben ez az államsegély az adók levonása után még 46,168.624 leit tett ki, az 1931-ik évben azonban már csak 30,229.450 leit, tehát egy év alatt 15,939.174 leivel apadt. Úgy az Igazgatótanács, mint én magam, továbbá az Országos Magyar Párt parlamenti tagjai kezdettől fogva nem szüntünk meg küzdeni főleg azon elv ellen, mely a kongrua csökkenésénél különbséget tett az egyes felekezetek között. Nyugodt lélekkel mondhatjuk el, hogy az állami költségvetés csökkentésének minden egyházra kényszerűen ránehezülő következményeitől eltekintve, nem rajtunk mult az, hogy küzdelmünk, egy átmeneti siker után, végre is meddő maradt. Nem állthatjuk magunkat azzal, hogy a közeli jövő kedvezőbb fordulatot hozhat. Ebben a válságban folytonosan komolyabb erővel toúl élénk a mi igazi problémánk: az egyháznak *önerejéből* való élete s az erre való elszánt berendezkedés.

A közelmúlt hetek általánosan ismert eseményeivel kapcsolatban itt kell megemlítenem azt, hogy *nyugdíjintézetünk* betétben kezelt vagyonrészének mintegy 18 milliót kitevő részlete egyidőre immobilá válta, nem kamatozik. Ez a tény mindenestre okoz nehézségeket a költségvetésben, de meggyőződésem szerint minden ezen túl menő csüggedés, vagy pesszimizmus indokolatlan. Biznunk kell és bizhatunk is abban, hogy a Nyugdíjintézetnek Isten segedelmével a saját önerőnkől összehozott 47 millió leit kitevő s a mi viszonyaink közt igen tekintélyes vagyona, amelyből már 234 egyén nyert 5,577.007 lejt kitevő ellátást s a temetkezési segélyegylet, amely az utóbbi 1 év alatt 14 esetben nyújtott személyenként 20.000 lei segélyt. — tovább fogja szolgálni nemes célját.

Az anyagi helyzet általános képe félelmes, és jelenleg szinte elviselhetetlen megpróbáltatást jelent; — de a jövő Isten kezében van és a megpróbáltatásban a *nagyobb* kegyelem ígérete rejlik.

„Azért nem csüggedünk...”

II.

Személyi változások.

1. *Halottaink.* Mult közgyűlésünk óta sok fájdalmas veszteség érte egyházkerületünket. A *gondnoki karból* eltemettük *Zeyk* Dániel örökös tb. egyházkerületi főgondnokot, 30 éven át világi vezérünket, a bölcs, erélyes, hűséges kormányzót; alig egy évi működése után sírba szállt dr. *Viski* László egyházkerületi főgondnok, akihez fogható jogügyi irányítót, az igazságért mindenre kész, feladatait mindig becsületügynek tekintő, a munkában fáradhatatlan és a szeretetben soha el nem lankadó vezért alig mutathat fel az utóbbi évtizedek története egyházunkban. Az egyházmegyéek gondnoki karából *Ferenczi* Endre, a dési egyházmegye volt főgondnoka és dr. *Ferencz* Mihály Zsigmond, a marosi egyházmegye főgondnoka hunytak el, mindketten, hűséges, kiváló sáfárok voltak az Úr munkájában.

A *lekészi kar* halottjai: *Botha* Sándor bácsii, *Benedek* Pál borosbenedeki, *Dénes* Dezső felsősófalvi, *Kovács* Sándor egyházmegyei főjegyző, vajdakunyadi, *Török* István mezőveresegyházai, *Köblös* István magyarnemegyei, *Benedek* Ferenc ny. tordatúri, *Takáts* Ferenc okleveles, *Simon* Antal bágyoni, *Vályi* Elek ny. naszódi, *Solymossy* Károly, az alsóilosvai egyházközség jötevője, ny. marosgombási, *Kovács* József héjjasfalvi, *Kusztós* Gyula szilágylompéti, *Dobai* Lajos ny. sármási, *Miszi* Mihály dobai, *Simon* Imre ny., *Kiss* Lajos ny. étfalva-zoltáni, *Menyhárt* András, a 94 évet élt patriarcha tb. esperes, ny. kecseti, *Solymossy* Miklós ormányi, *Szöts* Ákos ny. jeddi, *Molnár* Imre egyházmegyei főjegyző, bibarczfalvi lelkész.

A *tanári karból* elhunytak: *Gönczy* Lajos székelyudvarhelyi kollegiumi igazgató, aki nyugalomba vonulása után újra munkába állva, mint tanárkarunk Nesztora, fiatalos erővel, bámulatos munkabírással szolgálta egyházunkat s örökre tündöklő példáját adta az önfeláldozó becsületességnek, a szigorú szeretetnek és a kálvinista jellem törhetetlenségének. *Péter* Mózes volt igazgató, sepsiszentgyörgyi tanár, kihez oly sokunkat fűznek feledhetetlen emlékezések, *Kovács* Ferenc kolozsvári tanár, *Bécsér* János zilahi tanár, dr. *Benkő* Gábor és dr. *Both* István ny. zilahi, *Székely* János nagyenyedi, *Halmágyi* Antal ny. nagyenyedi tanárok, mindannyian hűséges, kipróbált munkásai Anyaszentegyházunknak.

A *tanítói karból* *Nagy* Mihály zilahi és *Nagy* Sámuel kolozsi kántorok, a régifajta, bámulatos életerejű típus képviselői, *Both* Zsigmond szucsági kántor és *Teleki* Mihály bádoki levita-tanító, *Molnár* Gábor papolczi, *Bartháné* *Biró* Irén sóváradai, *Csiky* Domokos hidvégi, *Reichert* Róbert

mezőmadarasi, *Kecskés Gyula* érkörosi, *Nagy Kálmánné* kolozsvári, *Szücs Imre* szilágypéri, *Füzessy Ferenc* erdőcsinádi, *Fábián Lajos* algyógyi, *Kovács Ferenc* aranyosgerendi, *Bokodiné Jáni Ilona* bedei tanítók távoztak el az élők seregéből.

Világi halottaink közül megemlítem dr. *Benedek Zoltán* orvost, a sepsiszentgyörgyi kollegium előljáróját, *Mészáros Istvánt*, a Bethlen-kollegium tb. főgondnokát, dr. *Kincs Miklóst* a zilahi kollegium előljáróját, *Szalay Ferencet* a nagyszebeni egyházközség főgondnokát, *Solymosi Bálintot*, a nagyenyedi egyházmegye tanácsbíróját; a nők közül gr. *Teleki Gusztávnét* a nemesszívú, haláláig fiatal-lelkű nagyasszonyt, gr. *Teleki Arctur* egyházkerületi főgondnok édesanyját, özv. *Péter Károlynét*, néhai egyházkerületi titkárunk özvegyét, *Máthé Sándorné* esperesnét, özv. *Keresztes Józsefnét*, egykori híres teológiai professzorunk özvegyét, özv. *Albrecht Lajosnét*, a kalotaszegi nőszövetség elnöknőjét.

A királyhágómelléki testvér-egyházkerület nagy halottjai: *Domahidy Elemér* főgondnok, *Szabolcska Mihály* ny. esperes, a kőszorús költő, mindnyájunk gyászának és kegyeletének tárgyai.

Emlékezzünk meg kegyelettel a világprotestantizmus két nagy halottjáról: *Nathan Söderblom* upsalai érsekről, a stockholmi mozgalom kezdeményezőjéről és *Hermann Kutter*ről, a nagy svájci prófétáról is, akihez engem a személyes barátság feledhetetlen emlékei is kötnek.

Az Úr adjon halottainknak, hűséges, áldott munkásságuk után csendes pihenést a boldog feltámadás reménysége alatt, tegye áldottá emléküket és hathatóssá jó példájukat az Anyaszentegyházban!

2. *Lemondás* folytán kell nélkülöznünk gr. *Bethlen Pál* egyházmegyei főgondnok, igazgatótanácsos hosszú időn át végzett hűséges támogatását és munkáját.

3. *Nyugalomba vonultak* a lelkészek közül: *Sáfrány Lajos* türi, *Vályi János* mezőméhesi, *Kovács Gyula* domokosi, *Órbán József* siklódi, *Nagy Lajos* érszöllösi, *Szilágyi János* lecsméri, I. *Szász János* dálnoki, *Benedek Árpád* kolozsvári, *Barthos Gábor* bergenyei, *Kádár Dénes* nagygalambfalvi, *Kovács József* gerendkeresztúri, *Lakatos Aron* héderfájai, *Pálfi Endre* maroshévi, *Sófalvi Károly* rettegi, *Szász Mihály* pávai lelkészek. A tanárok közül *Jancsó Gábor* és *Joós Imre* sepsiszentgyörgyi, *Tróznér Lajos* marosvásárhelyi tanárok. A tanítók közül: *Szentgyörgyi Kornélia*, *Lénárd Ferenc*, *Kovács Pál*, *Nagy László*, *Kiss Elek*, *Zoványi Lajos*, *Molnár István*, *Bereczky Farkas*, *Bartha Emma*, *Nagy Gerőné*, *Péter Domokos*, *Aros János* és *Székely Gábor*.

Anyaszentegyházunk nyugalomba vonult munkásainak,

hosszú, terhes, hűséges szolgálatuk után adjon az Ur áldott és csendes pihenő éveket!

4. Az egyházmegyéék vezetőségében a mult közgyűlés óta a következő személyi változások estek: A *gyulafehérvári* egyházmegye esperesévé Nagy Ferenc tövisi lelkész, a *hunyadi* egyházmegye főjegyzőjévé László Zoltán marosillyei lelkész, a *görgényi* egyházmegye esperesévé ismételten Kiss Lajos magyarói lelkész, főjegyzőjévé Nemes Árpád lelkész, a *küküllői* egyházmegye főgondnokává ismételten Kispál László igazgatótanácsos, az *erdővidéki* egyházmegye főjegyzőjévé Nagy Elek nagybaczoni lelkész, a *kalotaszegi* egyházmegye főgondnokává dr. Tolcsvay Lajos, gondnokává Sigmund Ákos, lelkészi főjegyzőjévé Szász Ferenc türei lelkész, az *orbai* egyházmegye gondnokává dr. Kelemen Zoltán, a *széki* egyházmegye főgondnokává gr. Bethlen Béla, gondnokává dr. Schilling János, a *kolozsvári* egyházmegye gondnokává Gaal Jenő aai. választattak meg.

5. A lelkészi, helyetteslelkészi, segédlelkészi állásokban 162 esetben történt személyi változás.

Egyházkerületünk új barázdát kezdő s immár nagy többségükben kipróbált munkásainak, valamint a „jókor reggel“ munkába álló kezdőknek erőt és kegyelmet kérünk az Aratás Urától!

6. Ezen a helyen említem föl, hogy egyes gyülekezetek, intézetek, egyháztársadalmunk és egyházkerületünk a mult közgyűlés óta Isten iránti hálaadással emlékeztek meg azokról a munkásokról, akik életük és munkájuk emlékezetes évfordulóihoz értek. Kádár Géza generális director, esperes, zilahi lelkész 25 éves, Z. Kiss Ernő zilahi kollégiumi gondnok 50 éves, Márk Mihály agyagfalvi lelkész 25 éves, Pataki Lajos dedrászéplaki tanító 50 éves, Kovács János kolozsvári tanító 43 éves, Horváth Péter felvinczi kántor 50 éves, Ferenczi Gábor nyárádszentbenedeki tanító 30 éves, Rákosi Ferenc fogarasi lévita 30 éves, Péter Károly makfalvi tanító 50 éves szolgálatuk jubileumát ünnepelték, Fogarasi Albert ny. nagyenyedi tanárt, 80. életéve betöltésekor ünnepelték tisztelői. Adja Isten, hogy továbbra is dicsekedhessenek az Ur kegyelmével közöttünk!

7. A testvér Királyhágómelléki egyházkerület a megüresedett főgondnoki székbe Dr. Thury Kálmánt emelte. A kipróbált, hűséges és kiváló munkást vezéri tisztében e helyről is szeretettel üdvözljük s kérjük Istent, hogy szentelje és áldja meg életét, szolgálatát!

8. A magyarországi református egyház 1930-ban ünnepelte Dr. Benedek Zsolt konvienti tanácsos munkásságának 25 éves, 1931-ben pedig Dr. Baltazár Dezső püspöki szolgálatának 20 éves fordulóját. Testvéri szívvel vettünk részt az örömben és hálaadásban s a további segedelemért való könyörgésben!

Zajtalanul mult el a tizedik évfordulója ez év őszén annak, hogy Dr. *Ravasz* László püspök eltávozott egyházkerületünkől. De mi külső ünneplés nélkül is megszenteltük szívünkben ezt az évfordulót és el nem muló szeretettel kérjük reá, szereteteire, szolgálataira az Ur áldó kegyelmét.

Igy emlékezve közeli és távoli atyafiakra, a *mindnyájunkat* érdeklő nagy személyi és intézményes változást, az egységes magyar református egyház széttöredezését juttatja eszünkbe az 1881-iki *debreczeni zsinat 50 éves évfordulója*, melyet a magyarországi zsinat záróülése megünnepeelt. Mi nem lehettünk ott és az erdélyi egyházkerületnek a négy magyarországi egyházkerülettel egységes Magyarországi Református Egyházzá alakulása 50 éves évfordulóját ismét külön értük meg, ezuttal egy sorsban a királyhágómelléki, csehszlovákiai és jugoszláviai testvéreinkkel. Kegyelettel gondolunk az ötven év előtti nagy *szervezeti* unióra s annak történelmi viharokban összetört romjai felett bizonyosságot teszünk a hitben és szeretetben való széttörhetetlen lelki egységről!

III.

Egyházmegyék. Közegyházi helyzet.

1. *Az esperesi jelentések az 1929. és 1930. évekről a kormányzat és az adminisztráció terén* nagyon vegyes képet nyújtanak. E szempontból megelégedést és dicséretet csak az *udvarhelyi* esperes fejez ki, *javulást* konstatál az *orbai* esperes, a *lelkészek* munkáját elismeréssel illeti általánosságban az *orbai*, a *küküllői*, — de a *presbiteriumokra* csaknem általános a panasz, főleg abból a szempontból, hogy munkájuk kimerül az anyagiakban és a lelkiükben sem maguk nem épülnek, sem nem építenek. A *nagyszebeni* esperes egyenesen azt panaszolja, hogy a presbiteriumok kerékkötők és ok nélkül ellenzékieskednek, a *nagyenyedi* esperes jelentése szerint Magyarherepén még négy önzetlen embert sem lehet kapni a presbiteri tisztiségre; a *küküllői* esperes a presbiteriumokban a lelki rátermettség és az előfeltételek hiányát, sőt adminisztrációs és kormányzati hibákat is konstatál, a *kalotaszegi* esperes azt jelenti, hogy a presbiteriumok csak olyan „ösi” módon dolgoznak, a lelkiükkel nem tusakodnak. Többen sürgetik a *presbiternevelést*. Kétségtelen, hogy Anyaszentegyházunkban megöröködött a presbiteriségnek az a fogalma, hogy az tisztán az anyagiak őrzője és kezelője, de emellett sajnos, anyagi természetű ügyekben is nagyon sok helyen tanusítanak a presbiteriumok meg nem értést, elzárkózást, a „nép”-től való félelmet, a felelősség elől való kitérést. Ezért kell nemcsak presbiternevelésről, de végre a *református férfi* evangéliumi típusá-

nak neveléséről és aktívva tételéről gondoskodnunk, mert Anyaszentegyházunknak ma a férfitársadalma egy béna kar, amelyben nem kering a hívő szeretet vére! — Nagy, súlyos, történelmi figyelemztetés ez: szívleljük meg, amíg nem késő! — A *lelkészek* adminisztrációs munkájában sok esperes kifogásolja a *rendetlenséget, a pontatlanságot, a határidők elhanyagolását.* (A *nagyszebeni, nagysajói, kolozsvári, kalotaszegi, gyulafehérvári.*) Sok a panasz — és magam is megerősítem — a *lelkészek statisztikai* adatai ellen. A *nagyszebeni* esperes így kiált fel: „Megőrzítő, hogy a *lelkészek* által készített statisztikák egyetlen vonalon sem találják!” Minden vonalon *megifjodást* konstatál azért a *nagysajói* esperes, akinek egyházmegyéjében életkorra nézve is csak egy lelkész van 60 éven felül, de az is fiatalnak tartja magát; csak 1930-ban 7 fiatal lelkész került az egyházmegyébe. A *nagyszebeni* esperes aggódik azon, hogy egyházmegyéjében ijesztően sok a *nőtlen* lelkész és nagyon hiányzik a papné! Az egyház *kormányzati törvényeit* egyébként — nagyon kevés kivétellel — mindenütt pontosan betartják és törvénysértés nem igen fordul elő.

A *közgyűlések és a vizitációk* az összes egyházmegyéekben szabályszerűen megtartottak. Elismeréssel kell megállapítanom, hogy esperes aai, a gyülekezetek látogatásában, az ügyek helyszíni intézésében és a lelki építés alkalmainak kihasználásában valóban mind nagyon lelkiismeretesek és buzgók; saját anyagi megterheltségük és fáradságuk áldozatával járják be újra és újra gyülekezeteiket. Pl. a *hunyadi* esperes a vizitáción kívül egy év alatt 133 napot töltött az eklézsiákban; a *dési* esperesnek pedig hűségese *igehirdetőtársa* az Úr asztala mellől az egyházmegyei főgondnok, aki minden gyülekezetben szolgál.

A *hitélet* szempontjából a *dési* esperes a *vegyesházasságok* veszélyét említi; a *gyulafehérvári* panaszolja, hogy az egyházmegyében ijesztően apad a születés, de nő a *törvénytelen* szülöttek száma, fogy a házasságkötéseké, de nő a *vegyes házasságoké, az át- és kitérések* révén pedig hattal szemben 35 áll kárunkra! Gyenge a templomlátogatás, viszont a *perselyadakozás* a nőszövetség munkája által folyton növekszik. Szintén a Nőszövetség munkáját dicséri a *hunyadi* esperes. *Kalotaszegen* növekszik a *hétköznapi templomlátogatás, de* növekszik a *vegyesházasság* is. A *kolozsvári* egyházmegyében az *új istentiszteleti rend* mindenütt be van vezetve, de ebben az egyházmegyében a *nőszövetségi* munka nem tud kibontakozni! A *küküllőiben* viszont ez, valamint a vasárnapi iskola virágzik, ellenben a *presbiterek* nem vesznek úrvacsorát s az *ifjúsági* munka el van hagyva. *Marosban* javul az *erkölcsi* élet, csökken a *hitünkkel ellenkező szokások* gyakorlása, *iskolai áhitatok* vannak, a leggondosabb és a legtöbb

ifjúsági munka itt folyik, rendszeresen foglalkoznak a *komunizmus* veszedelmével, Marosvásárhelyt szép cseléd- és *tanonc-gondozás* van, megindult a *temetőgondozás*, sőt *fel-nöttek* bibliakörei is működnek s a *nőszövetség* buzgó. A *nagyenyedi* egyházmegyében, főleg Marosújvárt, a katolikus *vegyesházások újraesketése* folyik; ezt több helyről is (Kalotaszegről, stb.) panaszolják. *Nagysajói* egyházmegyében a szépen indult *lelkimunkák* közül az *anyagi nyomorúság* miatt sok megállott. A *nagyszebeni* egyházmegyében öntudatos, szép *szorvány-gondozás* van, de kevés a munkás! Itt *vegyesházasság*, *reverzális*, *kitérés* pusztít. „*Nem vigasztalás*“, mondja az *esperes*, „*hogy egy magyar felekezet nyeli el a lelkeket*.“ Nem *vigasztalás* az sem, hogy sok a *jó dalárda*, de kevés a *templomlátogató*, a *konfirmáló* és a *vasárnapiiskolás*. *Orbaiban* a *templomlátogatás* javul, de *ifjúsági munka* csak két helyen van. A *szilágyszolnoki* egyházmegyében a *vasárnapi iskolák* száma 15-ről 31-re nőtt, de az *esperesi* jelentés szerint a *gyülekezetek felében* még „*halálos csend honol*“. Sok *kitérés* van, főleg a *baptistákhoz*. Az *udvarhelyi* egyházmegyében, a *hitélet általában* elevenedik, a *nőszövetség* szépen *munkál*. *Szörvényaiban* azonban nincs *munkás*, a *születések* erősen *apadnak*, a *szekták* *terjednek*, a *konfirmálók* *fogynak*. A *templomlátogatás* viszont *javul*. *Javul Sepsiben* is, ahol azonban *vasárnap délután* nincs *istentisztelet*. Az *anyagi helyzet* mindenütt *nagyon súlyos*, a *gyülekezetek* *szegények*, sok *helyt* el *vannak adósodva*, de *viszont* mindenütt *örvendetes* a *perselypénz* és az *adományok* *növekedése*, az *építkezési áldozat sokasága*. A *dési*, *hunyadi*, *kalotaszegi*, *Kolozsvári*, *marosi*, *nagyenyedi*, *nagyszebeni*, *orbai*, *széki*, *szilágyszolnoki* *jelentések* *nagyon sok* és *nagyon értékes áldozathozatalról* *számolnak* be.

2. Az *egyházmegyék* közül 1930-ban a *bekecsaljai*, 1931-ben az *erdővidéki* egyházmegyében tartottam *generális vizitációt*.

A *Békecsalja-i* egyházmegyét 1930 május 3—12 és 24—31-én, 18 napon át *vizitáltam* *Vásárhelyi János* egyházkerületi *főjegyző*, *Kádár Géza* *közügyigazgató*, *dr. Illés Gyula* *tanügyi és Almási-Samu gazdasági tanácsos* aai társaságában. Az *egyházmegye* *részéről* *Kolozsvári József* *esperes*, *dr. Dósa László* *főgondnok* és *Nagy Endre* *gondnok* aai voltak *mindenekben* *készséges szíves* és *buzgó kísérőink*, *támogatóink*. *kikhez* *egyes napokon* az *egyházmegye* *más világi és lelkészi vezetői* is *csatlakoztak*. Azt *hiszem*, *talán évtizedek óta* ez volt az *első generális vizitáció*, amelyik *ugyanazon alkalommal* az *egész egyházmegyét*, *annak összes gyülekezeteit* *meglátogatta*. Ezek voltak *időrendben*: *Kendő*, *Márkod*, *Mája*, *Berekeresztúr*, *Bere* (*filia*). *Nyárádszentimre*, *Seprőd* (*filia*), *Torboszló*, *Nyárádselye*, *Nyárádmagyarós*, *Nyárádszentanna*, *Nyárád-*

andrásfalva (filia), Süketdemeterfalva (filia), Nyárádszereda, Csikfalva, Székelytompá, Bede, Szentháromság (filia), Szentgerice, Szövérd, Harasztkerék, Kebele, Böö, Moson (filia), Abod, Geges, Szentsimon, Rigmány (filia), Havad, Nagyadorján (filia), Vadasd, Kelementelke, Gyulakuta, Havadtó, Erdőszentgyörgy, Székelyszenstiván, Makfalva, Kibéd, Szováta, Sóvárad, *összesen 32 anyaegyház és 8 filia. A gyülekezetek életét minden irányban a legbehatóbb vizsgálat tárgyává tettük, számbavettük az iskolák munkáját és a belmissziói lelki életet, istentiszteleteket tartottunk, foglalkoztunk a gyermekekkel, ifjúsággal, nőszövetségekkel, gyűléseken tanácskoztunk a presbiterekkel, s mindenütt megadtuk irányításainkat, tanácsainkat, intézkedéseinket. Intettünk, feddettünk, buzdítottunk, vigasztaltunk és építettünk. A szent szolgálatot mindenütt az új istentiszteleti rend szerint végeztük. A polgári hatóságokkal és más felekezetek vezetőivel szíves és testvéries érintkezésünk volt. Hívaink részéről a Krisztus küldöttéit köszöntő szeretetnek és vendéglátásnak megható ajándékában részesültünk. Köszönettel jegyzem fel, hogy az egyházmegye vezetősége mindent megtett munkánk gyümölcsözővé tételére. Reám és munkatársaimra nézve ez az egész vizitáció feledhetetlenül emlékezetes marad, mert Isten olyan látásokkal és tanulságokkal gazdagított meg általa, melyek alkalmasok győzhetetlen reménységet fakasztani szíveinkben anyaszentegyházunk, népünk jövője felől. Nem mintha csupa jót és tökéletest láttunk volna; — mintegy tükörképben, szemlélhettük itt az erdélyi magyarság és kálvinizmus fényes és sötét oldalát egyaránt, — de olyan *lehetőségeket* láttunk, amelyek kifogyhatatlan erőforrásokra mutatnak népünk szívében. Reménykedünk az Urban, hogy ezek a lehetőségek a mi munkánk révén is ébredzeni, zsendülni, valósulni kezdenek és fognak s így a nekünk jutott lelki vigasztalásért mi is adhattunk szívbeli, hitbeli vizontszolgálatot. A Bekecsalja-i, legfiatalabb egyházmegyénkben a legősibb fajta, legerősebb és legjobb tradíciójú, közel 30.000 magyar református lélek él, a szélektől eltekintve tiszta és tömör egységben: hatalmas virágzó szigete a ki nem kezdett és meg nem fertőzött önerőnek. A reformáció koráig visszanyuló gyökerekkel kapaszkodnak itt az élet talajába az ősi iskolák s hosszú nemzedékek kegyes tradíciói tükröződnek a templomi rend, a hitéleti szokások és életgyakorlat képén. Anyaszentegyházához, nemzetéhez, hagyományaihoz forró szeretettel ragaszkodó, szegény, de életerős, szorgalmas és kemény kis székelyek külön világa ez, talán a legfundamentumosabb egész egyházkerületünkben. Egy különösen jellemző és örvendetes vonását kell kiemelnem ennek a népnek: teljes odaadással szomjúhozza az Igét és megrendítő lelki örömmel fogadja annak hirdetését s mindjárt bizodalmasan közli is, hogy mit hallott belőle a lelke*

számára. Ezek a reflexiók sokszor bámulatba ejtettek minket egy-egy márkodi, szövérdi atyánkfia ajkairól. Egy másik vigasztaló jelenség: ez a nép becsületbeli dolognak tartja a saját egyházközsége szükségleteiről, önerejéből való szerény, de tisztességes gondoskodást. E tekintetben alig találtunk kivételt negyven gyülekezetben és egyben sem, ahol saját iskolánk van. Pedig az egyházmegye népe általában szegény, szűk lehetőségek közt élő s talán — az egyházmegye tömör egyöntetőségéhez képest — a legszerényebb lelkészi existenciák is ezen a vidéken vannak; igaz, hogy itt láttuk néhány legszebb példáját annak is, hogy épen ezért a nép és a lelkipásztori család szorosabb, közvetlenebb kapcsolatban él, mint sok olyan helyen, ahol a lelkészi existencia függetlenebb a hívektől. A *egyházi épületeket* — néhány kivételtől eltekintve — példás rendben és jókarban találtuk az egész egyházmegyében. Kiemeljük Márkod szép temploma mellett a pompás új iskoláját. Ez a gyülekezet 800 ezer lejes építkezést végzett tisztán önerejéből és az egyháznak semmi adóssága nincs. Gyönyörű, az egész völgyön uralkodik Berekeresztur hegyen épített ősi temploma. Megújítva Nyárádszentimréé, egészen új a kicsiny seprődi filiáé, ahol jókarban van az iskola is. Ónerőn építette fel új templomát Nyárádselye is, de iskolája már nem megfelelő. Nyárádandrásfalván pompás új templomban és iskolaépületben gyönyörködünk, összes egyházi épületeit megújította Székelytompá. A bedeiek a mi buzdításunkra fogtak hozzá a papilak építéséhez, filiájukban, Szentháromságon a templomot újították meg. A világtól elrejtett kicsiny Szövérdén mint valami rejtegetett csoda, hat a szép stukkókkal ékes, nemes stílusú gyönyörű, ragyogó fehér Istenháza. Abódon is új templomot szenteltünk, sajnos, építési hiba folytán repedezett már és új orgonájával is baj volt. Havadnak is gyönyörű temploma van és épületei is megújítottak: filiája a nagyon nehezen megközelíthető Nagyadorján is szép, új templomával várt minket. Iskolaépítésre készült Gyalakuta. A havadtői pompás új iskolának az a hibája van, hogy az új felszerelést féltő presbiterek némelyike a nőszövetséget nem akarja beengedni, hogy ott összejöveteleket tartson. Persze van ott más ok is, ez inkább csak a szépítő álarc. Magyarul tökéletlenségnek hívják az efélet, akár a lévitáról, akár a presbiterekről van szó. Erdőszentgyörgy a papilakot építette újra, valóban mintaszerűen, temploma műemlékjellegű, ősi Istenháza, ma már szűk a gyülekezetnek. A vizitáció előtt nem régen szenteltem fel Makfalva új, nagy templomát, Szóvátán is megépült az új iskola-imaház. Ime csupa megújított, vagy új épületek mindenfelé, — adná Isten, hogy ama lelki templom megújításának legyenek jelei! Ellenben Máján az épületeket elhanyagolt állapotban kaptuk, Nyárádmagyarós temploma feltétlenül renoválásra vár, Csikfalva gazdasági

ügyei rendetlenek voltak. Kebelén a melléképületek nagyon rosszak, Mosonban az iskola elhanyagolt, minden épület primitív, a templom megrongálva, adósság is van, fedezet nélkül. Vadasd egyházi épületei szerencsétlen elhelyezésűek.

Az egyházak gazdasági ügyeit általában rendesen vezetve és megfelelő állapotban találtuk, egyes helyeken, például Kendőben, Márkodon, Torboszlón, Nyárádszentannán, Nyárádszeredán, Székelytompán, Harasztkeréken, Abodon, Havadon mintaszerű gazdasági kezelést találtunk. Ellenben hiányokat, rendezetlenségeket, néhol rendetlenségeket kaptunk ezekben az ügyekben mint például: Máján, Nyárádszentimrén, Nyárádselyén, Csikfalván, Bööben, Gegesen, Vadasdon, Kelemen-telkén, Sóváradon. Az utasításokat megadtuk, az intézkedéseket megtettük.

Az iskolai munka terén sok kitűnő tanító szép munkájában gyönyörködtünk. Felemelő volt a nép ragaszkodása ezekhez az ősi gyökeres iskolákhoz. Értelmes, szorgalmas gyermekesereg van a Bekecsalján. Hitvallásos iskolarendszerünknek itt van az egyik legerőteljesebb fészke. Meg is látszik a gyülekezeteken — főleg azon a néhányon, ahol nincs saját iskolánk. Mintha nem is ugyanaz a nép lenne! — A tanítói munkát dicsérettel emelem ki Kendőben (Nemes József), Márkodon (Veszprémi Demeterné és Sikó Pál), Nyárád-andrásfalván (Bartha Sándor), Havadon (Garda Aladár), Makfalván (Musnai Pál, Gálfalvi Pál és Huszár Ilona), Rigmányban (Kiss János), Sóváradon (Bartha Lajos). Fogymozásokat, nem mindenben kielégítő eredményt találtunk a májai, a nyárádselyei, a bööi, a gegesi iskolákban. A többi iskolákban a tanítói munka és a tanítási eredmény kielégítő volt.

A bekecsaljai nép buzgó *templomlátogató*, a gyülekezet nagyságához képest Makfalván hallottunk és tapasztaltunk is e tekintetben bizonyos fogyatkozást; a legszebb gyülekezetet úgy a templomi rendre, mint az ehhez kapcsolódó ősi szokásokra, valamint a lélekszámra nézve is, a kibédi templomban láttuk. *Szektáskodásra* élénkebb panasz Sóváradon volt, ahol sok kitérés is történt; ennek főoka az évekig huzódó lelkesválasztási harcban fészkelte, azóta a gyülekezet megkapta pásztorát és Isten kegyelméből reméljük, hogy ez a veszedelem megszűnik. *Felekezeti veszély* főleg a csikfalvi körlelkeszségben fenyegető; itt azonban azt is megállapítottuk, hogy a kitérések annyira kölcsönösek a református és római katolikus felekezetek között, hogy ezeket egyik oldalon sem lehet komoly nyereségnek, illetve veszteségnek könyvelni el. Komoly a dolog azért, mert a könnyelmű vallásváltoztatások a lelkek vallási felületességét bizonyítják. Selyén is voltak panaszok felekezeti villongásokról. Ott, reméljük a Nőszövetség szép munkája fog ennek gátat vetni.

A vasárnapi iskolai, ifjúsági, nőszövetségi munkák, hogy úgy mondjam: bevonulóban és térhódításban voltak a vizitáció idején. Nagyon szép eredménnyel folyt ez a munka Márkodon, Berekeresztúron, Nyárádselyén, Nyárádmagyaróson, Nyárádszentannán, Nyárádszeredában, Székelytompán, Szövérdén, Harasztkeréken, Havadon, Gyalakután, Kibéden. Van néhány hely, ahol még akadozva ment a dolog, sőt néhány olyan is, ahol még nem kezdődött el. De reméljük, hogy azóta már mindenütt haladás van.

Az adózás és adakozás, főleg az egyetemes és nagy közügyekre nézve (iskolaadó, árvaház, szeretetház stb.) nem mutat valami kedvező képet. Igaz, hogy amint említettem, a nép szegény és saját egyházi és iskolai szükségletei kimerítik erejét. Nyárádmagyaróson, valamint Kibéden, ahol nincs saját iskolánk, az egyetemes adót nem fizetik. A közadakozás, áldozathozatal szempontjából Mája, Nyárádselye, Szentháromság, Szentgerice, Abod, Geges, Vadasd, Kelementelke, Havadtó, amelyekben egyebekben is több fogyatkozás látszott, a többiekhez mérten is gyengék.

Az új istentiszteleti rendet a gyülekezetek mindenütt látható örömmel és megértéssel fogadták. Itt-ott kifogásaikat, melyek a kellő tájékoztatás hiányából fakadtak, könnyű szerrel eloszlattuk. Az volt a benyomásunk, hogy a helyzet teljesen érett volt az új rendtartás egyöntetű bevezetésére. Erről az egyházmegye vezetőségével és több lelkésszel folytattunk is megbeszélést, meg kell állapítanom, hogy bizonyos fokú ígéretet is kaptunk — de sajnos, a vizitáció után mégis az a határozat hozott, hogy az új rendtartást nem vezetik be. Ezt, tekintettel az előkészített helyzetre és a lelki kincsekben való meggyarapodás lehetőségére, csak fájdalommal tudom konstataálni. Természetesen, csak szabadságuk és nem kötelezettségük volt erre! Adná az Isten, hogy megismernék ennek a szabadságnak minden kötelezettségnél erősebb hívását ebben a nehéz időben, mikor népünk lelkének gazdagítására „áron is meg kellene vennünk az alkalmatosságot!” Reményilem, hogy azokban a gyülekezetekben, ahol az új rendet bevezették volt, most is használják.

Ami az új vallásitanítási tankönyvek bevezetését illeti, itt már kötelezettségről volt szó és szigorúan ellen is őriztük, hogy ez a kötelezettség hogyan valósíttatik meg? Fájdalom, találtunk egyes helyeket, ahol az egyházkerület parancsolta kötelesség is csak annyi, mint a szabadság: semmi. Berében, Torboszlón, Szentgericén, Harasztkeréken, Gegesen, Vadasdon, Havadtón, nem parancsol az egyházkerületi közgyűlés! A régi valláskönyvekből döcög a tanítás, úgy ahogy. Az esperes úr azonban komoly ígéretet tett nekem, hogy ezen a téren nem tűri meg a mulasztást, halogatást és engedetlenséget. Bár erről újabb jelentést még nem tett, bizonyos vagyok

benne, hogy ma már nincs ezen a téren kifogásolni való a Bekecsalján. Örömmel jegyzem fel, hogy néhány gyülekezetben az új valláskönyvek alapján igazán lélekemelő és szép eredményű vallástanítást láttunk. Így Nyárádmagyaróson, Nyárádszeredán, Kibédén, Erdőszentgyörgyön, ami annál fontosabb, mert ezeken a helyeken nincsenek saját iskoláink, továbbá Bedében, Rigmányban, Havadon, Nagyardorjában, Makfalván, Sóváradoon. Az első helyen említett négy helyen a lelkészek tanítanak: illesse őket elismerés, hogy saját iskolánk hiányában megragadták és kiaknázták a kegyelmi ajándékot, amit a vallástanítás új koncepciója adott a kezükbe. A kibédi lelkésznek, dr. Dávid György aa.-nak e helyen külön is ki kell fejeznem elismerésemet: ő az egyházkerületi közgyűlésen ellene volt az új vallástanítási tantervnek és könyveknek, de mihelyt kötelességévé tétetett, hogy azok szerint tanítson, ő kötelességének is érezte azt és olyan buzgalommal, lélekkel és olyan gyönyörű eredménnyel végezte el ezt a feladatot, ami nemcsak neki válik tisztességévé, de a legszebb bizonyítéka is annak, hogy az egyházkerületi közgyűlés határozata bölcs és Isten akarata szerint való volt ebben a nagy ügyben.

A bekecsaljai egyházmegye *lelkipásztoraira* az Ur olyan népet bízott, amely tele van gazdag, áldott lehetőségekkel. Kétszeres tehát a felelősségük azért, hogy hogyan pasztorolják ezt a drága nyájat, ezt a magvát és gyökerét a mi jövődönknek? Istennek adunk hálát azokért a lelkipásztorokért, akik, — némelyek egy, mások más téren, némelyek pedig mindenekben megállták őrhelyüket és példát adnak a kúséses munkában: a többieket kérjük és buzdítjuk, intjük és figyelmeztetjük, hogy az Ur kegyelmét hiábavalóvá ne tegyék önmagukban és gyülekezetükben. Mert vannak szomorú jelenségek, amelyek azt mutatják, hogy épen e nagyon jóra való nép körében egyes lelkipásztorokban több szeretet kívánatuk meg, mint amennyi van. A bekecsaljai egyházmegyében feltűnően sok volt az elmúlt két év alatt a lelkészek elleni panaszok és perek száma. Lehet, hogy ezek a panaszok és perek sok tekintetben összefüggenek az egyházmegye újonnan való megalakításával, s lehet ez szerencsétlen összesűrűsödése is a máshol szétszórtan jelentkező eseteknek: de akár hogy is, minden erőből arra kell törekedniök, hogy a rend, fegyelem, békeesség, szeretet véglegesen helyreálljon és megszilárduljon ezen a kiváltságosan ígértes területen. Bizodalommal és reménységgel kérem a Seregek Urát, hogy úgy legyen. Közöttük végzett munkánk hozzon a lelkekben gazdag aratást, egyedül Istennek dicsőségére!

Az *erdővidéki* egyházmegyét 1931 október 9—19 napjain látogattam meg, ugyanazokkal a munkatársaimmal, mint a bekecsaljait. Az egyházmegye részéről Kovács Sándor espe-

res, *Zathureczky* Kálmán főgondnok, dr. *Fábián* László gondnok és *Nagy Elek* főjegyző aa.-i kalauzoltak, kísérték és támogattak szíves készséggel és buzgalommal a munkában. Székelyszenterzsébet kivételével, amely egy régebbi alkalommal már részesült vizitációban, az egyházmegye összes gyülekezeteit bejártuk. Ezek voltak: Székelymuzsna, Szederjes, Kőhalom (filia), Olthéviz, Közéapajta, Miklósvár (filia), Nagyajta, Bölön, Nagybaczon, Szárazajta, Magyarhermány, Kisbaczon, Bibarczfalva, Bodos, Olasztelek, Bardócz, Erdőfüle, Homoródszentpál (filia), Homoródszentmárton, Vargyas (filia), Száldobos, Barót Köpecz: 19 anyaegyház és 4 filia, összesen 23 gyülekezet. Látogatásunkat a már ismertetett teljes programmal végeztük. Itt is részünk volt testvérfelekezetek és hatóságok szíves és készséges részvételében és támogatásában. A gyülekezetek mindenütt nagy számban hagyták abba a munkát és sereglettek össze az Ige hallgatására, — más felekezetekkel együtt. Megható volt tapasztalnunk e rendkívül súlyos gazdasági helyzetben és válságos lelkiállapotban azt a szomjúhozó várakozást és reménykedő bizalmat, mellyel népünk az Anyaszentegyház kiküldötteit vette körül. S az imádság és az Ige igen sok helyen forró könnyeket és komoly elhatározásokat fakasztott fel a szív kérge alól!... Megható volt a környező *nagyszebeni, udvarhelyi, sepsi, kézdi, orbai* egyházmegyék vezetőségének vizitációnk folyamán való megjelenése és áldáskívánása, mellyel kifejezést adtak annak, hogy munkánk az ő imádságra feltartott karjaik között folyik. A szolidaritásnak ezért az ajándékáért áldja meg őket az Úr!

Az erdővidéki református nép *akar* élni és *kész* élni az Anyaszentegyház áldásaival. Megérti és megbecsüli a lelki kincseket a földi megpróbáltatások között. Isten reménységet és biztatást adott nekünk afelől, hogy ez a szerényigényű, szorgalmas, fáradhatatlanul munkás, jőszívű, értelmes, egészséges alaptermészetű nép megtudja vívni az élet nehéz harcát. A vizitáció a csöndes lelkészi lakások szerény körében élvezte a meleg vendéglátás örömét, a körülményekhez találó egyszerűséggel.

Az *egyházi épületek* általában rendben, jó karban vannak. Nagyon szép templomok vannak Közéapajtán, Nagybaczonban, Magyarhermányban, Kisbaczonban, Bodoson, Olasztelekén, Erdőfűlén, Száldoboson, Baróton, a miklósvári kiesi templomot is megújították s általában a legtöbb helyen új köntöst kaptak a régi szent hajlékok. Székelymuzsna pompás új iskolát épített, Nagybaczon gyönyörű kultúrházat, Bodos és Száldobos: szép papilakást. Az erdőfüleit és a kisbaczonit kivéve, a gyülekezeteknek feltűnően szép és jó papilakásai vannak, némelyik egyenesen a régi jó módhoz mért szinte túlságosan nagy arányokkal. Az olaszteleki papilak azonban komoly javításra szorul. Az összes egyházi épületeket minta-

szerű rendben találtuk Székelymuzsnán, Közéapjtan, Nagyajtán, Nagybaczonban, Magyarhermányban, Bodoson, Száldoboson. Néhány egyházközségben azonban az épületek elhanyagolt, vagy rossz állapotban vannak. Így Bibarczfalván a templom, Bardóczon a templom külseje, Erdőfűlén az iskola-épületek, Homoródszentmártonban a templom. Az egyházközségek *anyagi* állapota válságos. E gyülekezetek közt az agrár-reform előtt talán egész egyházkerületünkben a leggazdagabbak voltak, hatalmas erdőségeik és földjeik révén. Közmondásszerű e vidéken, hogy nem az egyház élt a hivekből, hanem megfordítva. Ezért is oly nehéz ma megszokniok, hogy az egyház gyermekeinek áldozatos szeretetéből, az élő tőkéből maradhat fenn egyedül. Még a hatalmas Közéapajta is épen csakhogy él, a legtöbb helyen a hivek nagy hátrálékban vannak a rovatokkal, néhány helyen évek óta a lelkész fizeti az eklézsia tartozásait, itt-ott súlyos adósságok vannak. Nagyon nehéz helyzetben van Szárazajta, nagyon szegény Kisbaczon, konokul rontja le magát Bibarczfalva, nyomorúságban van Erdőfüle, „baj van“ Köpeczen. Azonban a szegénységben is rendben tartja magát Muzsna, Szederjes, Nagyajta, Hermány, Kisbaczon, Bodos, Olasztelek, Száldobos, Barót. Mindenütt szükség van az áldozatosság lelkére, melyet Isten kegyelméből igyekeztünk is fölgerjeszteni. Az *iskola-ügy* itt nagyon szomorúan áll. Csak 4 helyen kaptunk saját iskolát: Muzsnán, Szárazajtan, Erdőfűlén, Köpeczen, — de sajnos, jövőjük e helyeken sem biztató, talán a muzsnaik kivéve. Épületekben, felszerelésben, de főleg az értük lángoló szeretetben van hiány. Az egyházmegye áldozata is kevés. Mindent elkövettünk a megtartásukért, — talán nem hiába! — A *templomlátogatás* csak közepesnek mondható. Itt-ott *szektáskodás* és *felekezeti viszály* is van. Szomorú tünet a gyülekezetek többségében a *lelkeszszám fogyása*. Évek óta csökken a születések száma, nő a halottaké, főleg a csecsemőké! *Vasárnapi iskolai, nőszövetségi és belmissziói* munkák sok gyülekezetben szépen és buzgón folynak (Muzsna, Szederjes, Közéapajta, Nagybaczon, Szárazajta, Hermány, Kisbaczon, Olasztelek, Bardócz, Erdőfüle, Szentmárton, Száldobos, Barót, Köpecz) s ez reményt kelt bennünk a jövőre nézve. De Olthévizen, Bölönben, Bibarczfalván ezek a munkák nem folynak és ezeken a gyülekezeteken meg is látszik a betegség sáppadozása! Az *adakozás* néhol igen szép, (Muzsna, Nagybaczon, Kisbaczon, Barót), de általában bizony kevés és gyenge. Az egyház nagy közügyei (árvaház, diakonia, kórház) iránt nagyon mérsékelt érdeklődés van. A kórház sorsjátékot azonban szépen felkarolták. *Az új istentiszteleti rendet* kezdettől fogva buzgón gyakorolja Barót, Száldobos, Nagybaczon, Bardócz, a többiek ideig-óráig való kísérlet után eltértek tőle. Mi mindenütt újra bevezettük s úgy tapasztaltuk, hogy a lelkipásztorok komoly akaratán fordul meg csupán, hogy meg is maradjon.

A *vallásitanítást* a lelkészek végzik néhol, így Köpeczen, Bodoson, Bibarczfalván, Hermányban igen szép eredményt láttunk. A *lelkészi irodákat* — egy kivételével — rendben láltuk, van közöttük mintaszerű is. (Bibarczfalva, Középpajta, Nagybaczon.) A vizitációt *lelkészi értekezlettel* végeztük, melyen tapasztalatainkat és tanácsainkat közöltük a lelképásztorokkal. Szomorú tárgya volt az értekezletnek a lelkészek egy részének *egymáselleni* haragoskodása és perlekedése. Talán annyit sikerült elérnünk, hogy ezen ügyeket legalább *egyházi* bíróság előtt fogják folytatni és befejezni. Köszönetet mondok az egyházmegye vezetőinek az odaadó támogatásért és Isten kegyelmének gazdag áldását könyörgöm a pásztorokra és gyülekezetekre!

3. Az 1930—31. évben *egyes gyülekezetekben végzett szolgálataimról* emlékezve, kiemelem a *bucurestii* gyülekezet 1930 január 20—22-én és március 15—16-án végzett meglátogatását. Az első alkalom az egyházközség anyagi és szellemi ügyeinek megtárgyalására szolgált, mikor is presbiteri értekezleten az egyházkerületi előadókkal együtt részletesen tisztáztuk és rendeztük mindazokat a függő kérdéseket, amelyek e gyülekezetünk különleges helyzetéből és missziójából, a szolgálat valamennyi ágában felvetődtek. Itt merült fel a gyülekezet egyes tagozataival való közvetlenebb érintkezés gondolata, melyet aztán a jelzett második alkalommal valósítottam meg. Bár a *bucurestii* gyülekezettel azelőtt is volt módom érintkezni, voltaképen ez volt az első alaposabb megismerkedésem vele. Meglátogattam a gyülekezet vezető embereit, s külön-külön összejöveteleken szolgáltam a gyermekeknek, ifjúságnak, belmissziói alakulatoknak, Nőszövetségnek, presbiteriumnak, istentiszteletet és vallásos estélyen előadást tartottam. — Módját ejtettük a gyülekezet szélesebb rétegével való társadalmi együttlétnek is. Látogatásom tanulsága meglepő és örövendetes volt: a *bucurestii* gyülekezetben nagy és gazdag életlehetőségeket találtam. Tisztán látom a szervezkedés, összegyűjtés, nevelés, megtartás rendkívül nehéz problémáit is és azt az óriási munkát, mely itt lelkészeinkre és tanítóinkra sulyosodik. Iskoláink visszanyerésével ez a munka mindenesetre felbecsülhetetlen lehetőségeket nyert, de ezek az eszközök még mindig elenyészően csekélyek a feladatok sokféleségéhez és nagyságához képest. Biztató és vigasztaló az, hogy *Bucurestiben* van élni akaró és tudó gyülekezetünk, van komoly és buzgó lelkészi és tanítói munkánk. Ha a feladatok túlnőnek is erőinken: hinnünk kell, hogy fokozatosan megtaláljuk a módokat, melyek megoldásukhoz kellenek. E helyen az egyházkerületi közgyűlés figyelmét óhajtom fölhívni a *bucurestii* s általában a regáti misszió óriási jelentőségére, mely hiveink folyton növekedő odatululása miatt napról-napra fokozódik. Az a meggyőződés, hogy a közel jövőben már nem is lehet

ezt csak az erdélyi egyházkerület ügyének tekinteni, hanem az egyetemes magyar reformátusság egy nagy becsületügyének, amelynek érdekében mindkét kerületnek össze kell fognia, jövőnk érdekében. Már most jelzem, hogy ez a nagy misszió minden valószínűség szerint szervezeti szempontból is elkülönített, egyetemes egyházi irányítást és táplálást fog igényelni.

Nagy lelki örömmel szolgáltam néhány gyülekeztünk — egyre ritkább — *örömnnepein* az elmúlt két év alatt. Felszenteltem a *marosvécsi* új iskolát, a *marosnémeti*, az *algyógyi*, a *szamosújvári* megújított vagy újraépített templomokat és a 100 éves, restaurált *marosvásárhelyi* úgynevezett kistemplomot. Ünnepeyes alkalmakkor *istentiszteleteket* tartottam Zilahon, Gyulafehérvárt, Nagyenyeden (3 alkalommal), Székelykeresztúron, Marosvécsen, Szászvároson, Marosvásárhelyt, Désen. A kolozsvári templomokban és a teológián 15 alkalommal hirdetem az igét. Kolozsvárt ezenkívül *presbiteri konferenciákon* vettem részt és szolgáltam, *Magyarországi* református testvéreinkkel a minden politikától mentes, tisztán lelki és hitbeli kapcsolatok megerősítését és elmélyítését hat alkalommal volt módomban istentiszteletek és előadások által szolgálni, Budapesten és Szegeden.

4. *A püspöki szék* 1930—31-ben folytatott tanácskozásai természetesen a legnagyobb mértékben szolgálják az egyházmegegyezés és a közegyházi helyzet képeinek tisztázását s az égető fontosságú problémák feltárását. Elismeréssel és hálával kell itt följegyezni a nagyváradi esperesi karunk e tanácskozásokban mindig megnyilvánuló higgadt, türelmes, megfontolt, bölcs és egyöntetű állásfoglalásának, támogatásának felbecsülhetetlen értékét. Természetes, hogy az esperesek vezérkara, a minden napi élet és tapasztalás kellős közepében forogván, elsősorban biztosíthatja egyházi életünk és kormányzatunk egészségét, egyensúlyát. A magam részéről mindenkor bizalommal és megnyugvással támaszkodtam és támaszkodom esperesi karunkra. Mindazokban a nagy egyházi közügyekben, melyek az elmúlt évek alatt egyházkerületünk életét formálták, mindig kerestem és sohasem nélkülöztem megértő, támogató segítséget. Éppen ezért érzem kötelezve magam arra, hogy e helyről is kérjem esperes-testvéreimet: ezekben a nagyon súlyos időkben legyenek élő lelkiismerete egyházi közéletünknek s nagy felelősségük tudatában alkossanak erős fórumot az esperesi karban, amely mindig az egyházi közérdek szempontja alatt ítélje meg minden egyesnek munkáját, értékét, hibáit, mulasztásait. Rendkívül fontosnak találom, hogy úgy a kormányzati, mint hitéleti kérdésekben az esperesi kar egyöntetű álláspontot, módszert és eljárást alakítson ki és gyakoroljon, mert nem ismerek fontosabb feladatot, mint *egyházi életünk zárt egységének*, vívhatatlanul tömör szervezettségének kiépítését. Meg vagyok győződve arról, hogy amíg az esperesi kar a maga

belső egyöntetűségét, bölcsen konzervatív és erőskezű törvényességét meg tudja őrizni, addig senkinek nem fog sikerülni egyházunkon belül az erőket megosztani és izolálni, az érdek egységét érdekek sokféleségén szétördelni s így önfenntartásunkat megrendíteni. Az 1931 május 29-én és nov 8-án tartott püspöki széki ülések, melyek az államsegély csökkentésével előállott helyzet, valamint az iskolák válságos gazdasági helyzete s az ebből következő feladatok megbeszélésével foglalkoztak, olyan példaszerű belátással és bölcsességgel körvonalazták teendőinket, mely mindig egyik legszebb jele és bizonyossága marad annak, hogy Anyaszentegyházunk felelős örálói a nehéz időkben mindenkor készek és képesek, minden szélsőséges és meggondolatlan lépés elhárításával, Istenben bizva, egyedül az Anyaszentegyház nagy és egységes érdekében cselekedni. Espereseink ennek az érdeknek hivatalos képviselői s az ő támogatásukkal ezt az egy nagy közös érdekét védelmezni és érvényesíteni tartom én is a magam legszentebb kötelességének. Az egyház egy és az egyház egyház: mindenkinek, lelkeseknek, világinak mindent az egyházon belül, az egyház által az egyházért és az egyház imperiuma alatt szabad csak cselekednie. Legmélyebb hitem és meggyőződésem szerint egyedül ebben az egységben van megtartásunk és jövőnk lehetősége!

5. Egyházunk belső egységének, kikezdhetetlen életerejének biztosítása elsősorban a *lelkészi status* magatartásán fordul meg. Egyik püspöki széken jeleztem azt a szándékot, hogy lelkésztestvéreimmel *egyházmegyénként* szükségesnek tartom megbeszélni legfontosabb teendőinket, az egységes szellem kialakítása végett. Sajnos, az elmúlt két év alatt folytonosan előtérbe tóduló existenciális problémák miatt eddig csak a *szilágyszolnoki, udvarhelyi, görgényi és erdővidéki* egyházmegye lelkészeivel tudtam egy-egy vizitáció vagy ünnepi alkalom kapcsán, értekezletet tartani. De folytatni szeretném, mert a *lelkészi statusnak a jelen idők feladataira egyöntetűen alkalmassá tétele, önnevelés útján*, most már nem halasztható, döntő létkérdésünk. — Maga a lelkészi kar is, bár nem egyöntetűen, de folyton törekszik az egyesülés, tömörülés, egyöntetűség megalkotására. Meggyőződésem szerint a dolog azon fordul meg, hogy a lelkészi kar tisztában legyen azzal: *mire való, miért nélkülözhetetlen ez az egység?* Szerintem azért, mert nekünk, lelkészeknek mindenekelőtt és felett *tanulásra* van szükségünk. Tovább kell képeznünk magunkat a teológiai tudományban, sokkal mélységesebben kell behatolnunk a Kijelentés titkaiba, hitvallásainkba, el kell mélyednünk a saját népünk lelkének, igényeinek, szükségéinek tanulmányozásába, bele kell hatolnunk korunk lelkébe és problémáiba, nemzetünk, egyházunk multjába, szellemi ellenfeleink eszmevilágába, saját isteni művészetünk műhelytitkaiba, mód-

szereibe. Azután kibeszélhetetlen nagy szükségünk van a *szolgálat közösségére*, az ebben való közös munka, eljárás, utak és módok egyöntetű tisztázására és elsajátítására, nemkülönben az egymásközötti *hitbeli, lelki, testvéri* közösség megmentésére és gyakorlására és a lelkészi státus *önfegyelmzésének megalkotására*. A lelkipásztorok *tanulmányi, szolgálati és lelki* egysége tehát az a létparancs, amin egyházunk jövője fordul meg s ennél fogva a tömörülésnek, szervezkedésnek kétségtelenül az a módja a legjobb, amelyik ezt az érdeket biztosítja, s egyúttal *kizárja* a mellékvágányokon való kisiklásokat. Ami a lelkészi státus tömörülésének *formáját* illeti, itt az a meggyőződésem, hogy feltétlenül biztosítandó egyrészt e lelkészi kar szabad spontán munkálkodásának lehetősége, hogy közvéleményünk természetesen alakulhasson ki, másrészt pedig az, hogy az Anyaszentegyház a saját maga felelős helyre állított egyházmegyei és egyházkerületi tényezőin át ezt a munkát is, mint minden mást, közvetlenül felügyelhesse és irányíthassa, ami az Igének és Fegyelemnek református egyházában magától értetődő dolog. Mert első sorban a lelkészekre kötelező a kapernaumi százados alázatós önjellemzése: „*En is hatalmasság alá vetett ember vagyok és alattam is vannak vitézek.*“ Nagyon fontos azonban az, hogy a lelkészek testületi egységének kialakítása bele ne tévedjen a *szakszervezeti* koncepció nem evangéliumi és nem református útvesztőjébe. Ujabbán épen existenciális szempontból fenyegeti ez a veszély a lelkészi kar ilyen irányú törekvéseit. Pedig az igazság az, hogy az orvoslást a lelkészek anyagi existenciája terén sem az elkülönülés, hanem épen ellenkezőleg: a lelkészeknek a *világiakkal, a hivekkel* való még sokkal közvetlenebb, szorosabb kapcsolódása által érhetjük el. Az egyetlen maradandó tényező itt is maga a *gyülekezet* lehet. Minél szorosabb és szívbelibb *életközösség* támad a lelkészek és a világiak, a pásztor és a nyáj között, minél kevésbé különül el tőlük a lelkész, annál inkább remélhető egy egészséges, biztos existenciális alap létesülése. Hiába, egyetlen ponton sem a külön érdek, a különülés, hanem mindenütt az egység, a közösség, a közös öröm és szenvedés, az egy szív és lélek a mi magyar református életünk kulcsa, és pedig az *Anyaszentegyház egységében, szervezett közösségén belül*. A lelkipásztorok testületi egységére is épen ennek öntudatos tétele érdekében van szükség, hogy létük, munkájuk egyöntetű erővel olvadhasson bele népünk jövődjébe. Egyházunk *krízise az egyház egységének, a kormányzati és szolgálati egységnek, a lelkészek és világiak életközösségének biztosítása körül forog s a zsinatnak* a maga törvényalkotó, az *egyházkerületnek* a maga szabályozó hatáskörében ezt a krízist kell helyesen megoldania.

Legyenek ezek a szavak feleletül a lelkipásztorok tömörülési törekvéseire és különféle ezirányú elképzeléseire. Adja

az Ur, hogy belőlük az Ige igazsága szóljon és győzedelmeskedjék felettünk!

IV.

Iskola-ügy.

Mielőtt iskolaügyünkre térnék, megemlékezem két ősi magyar kollegiumnak: a *pápai* és a *sárospataki* főiskoláknak ez év őszén ünnepelt 400 éves jubileumáról. Adja a kegyelem Istene, hogy a dicsőséges és szenvedésekkel tele hosszú multat mindkettőnek életében kövesse áldott, gazdag jövődő a Református Anyaszentegyház és a magyar nemzeti kultúra boldog, kiváltságos szolgálatában!

1. *Az Igazgatótanács tanügyi jelentése* részletesen beszámol arról a súlyos küzdelemről, amelyet iskoláink és tanító- s tanártestületünk folytatnak. Nem terjeszkedem azért ki részletekre, de ezen a helyen, úgy érzem, teljes komolysággal kell hangsúlyoznom az igazságot: iskolaügyünk, — mindenekelőtt az anyagi fenntartás elbirhatatlan terhe alatt — *teljesen megérett az alapvető revízióra*. Ennek a revíziónak azonban csak az egyik oldala az, hogy vajjon milven számú és jellegű iskolát és hogyan lesz módunkban ezután fenntartani, a másik az, hogy miképen vegyük fel a lelki gondját s egyházi és nemzeti értékeink számára hogyan mentsük meg azt a kétszerte nagyobb sereget, amelviket már eddig sem a mi saját iskoláink tanítottak és neveltek?

Az idők jelei azt mutatják, hogy ez a két tényező: az iskolafenntartás folyton elbirhatatlanabb *anyagi terhe* és a református ifjúság *lelki nevelésének* sürgető parancsa Anyaszentegyházunkat döntő elhatározások elé kényszerítik.

Ezeknek az elhatározásoknak a lehető leghelyesebb kiérlelése az arra illetékes testületekben már megkezdődött és folyamatban van s a tanév végére ki is kell alakulnia. Bizonyos az, hogy amennyi *saját hitvallásos iskolát* erőink végső megfeszítésével fenntarthatunk, annyit fenn is kell tartanunk, mert ez az iskolarendszer reánk nézve pótolhatatlan.

De bizonyos az is, hogy amint már eddig sem tudtuk ez iskolákkal nevelő munkánk körébe vonni gvermekserégünk nagyobbik részét, a jövőben még kevésbbé leszünk arra képesek s ezért még kell találnunk mindazokat a lehetőségeket, melyek bármilyen útat is adhatnak ahoz, hogy gvermekeink lelkéhez ott is hozzáférjünk, ahol nincs vagy nem lesz saját iskolánk.

Ugyancsak rendkívül nagyfontosságú kérdés *középiskoláink* ügye is, úgy sajátjaink fenntartása, mint a nem sajátjainkba járó ifjúságunk nevelése. Mindenesetre itt állunk az *iskolafront* átcsoportosításának, talán összevonásának, de egy-

úttal a nevelő munka még fokozottabb *kiterjesztésének* nagy problémája előtt.

Helyes, kívánatos és nem halasztható, hogy egyházi közvéleményünk e kérdésben idejében készítettessék elő az időknek és lehetőségeknek megfelelő állásfoglalásra.

2. *Az 1930—31. évben végzett iskola látogatásaim* során, időrendben először 1930. jan. 22-én a *bucurestii* iskolát vizsgáltam meg az egyházkerületi tanügyi előadótanácsos kíséretében. Ez alkalommal volt módomban először részletesen megtekinteni a visszanyert iskolaépületben végrehajtott átalakítási munkálatokat, melyekre egyházkerületünk cca félmillió lejűt költött. Az épület így céljainak teljesen megfelelő. A tantermeken és az esperesi és tanítói lakásokon kívül egy nagyon szép ima- és gyülekezeti termet, napközi otthont és egyetemi diákinternátust foglal magába. Másik iskolaépületünk állami bérletben van s a bérjövödelem, valamint a diákinternátus bére az iskola költségvetésének fedezésére szolgál. — egyebek mellett. Az iskolát kezelés végett az egyházközségnek adtuk át. Tanítóink igen szép, odaadó, értékes munkát végeznek. Tíz esztendeig nem volt Bucurestiben magyar hitvallásos tanítás és nevelés: képzeltető mit kell itt pótolni és újrateremteni. A munka azonban a legjobb reménységekkel is biztató sikerrel indult meg.

1930 február 26-án, másfélű látogatásom alkalmával meglátogattam a *gyulafehérvári elemi iskolát is*. Ezen a nagyon exponált helyen levő gyülekezetünkben, a nagyon szerény kinézésű kis iskolában céltudatos, komoly és eredményes munkát találtam.

1930 március 23—30-án *zilahi* kollegiumunkban tartottam generális vizitációt az egyházkerületi főigevző és tanácsosok társaságában. A kollegium, évekig tartó küzdelemi és ennek következtében beállott sorvadás után csak kevéssel azelőtt kapta vissza nyilvánosságai jogát. Az átált rendkívül nehéz esztendőök nyomai természetsszerűleg észlelhetők voltak a kollegiumi munka egész szellemén. A legnagyobb szüksége mutatkozott annak, hogy bátorítást, önbizalmat, saiatos nevelői céljaink újra való öntudatosítását és úgy szellemi, mint anyagi támogatást vigvünk a hosszú szorongattatás aléltságától kábult Alma Maternek. Vizitációnkat ehez képest rendeztük be, s úgy óralátogatásaink, gazdasági vizsgálatunk, mint a tanári karral és előliarósággal folytatott tanácskozásaink, az ifiúsággal tartott konferenciáink, építő szolgálataink, a társadalommal való érintkezés-keresésünk, a gyülekezettel és az egyházmegyével való, az egész hetet betöltő együttlétünk mind ezt a célt szolgálták. Hála Istennek, megtaláltuk az új élet feltételeit és lehetőségeit. Ugy akkor, mint azután rendeztük az intézet adminisztratív és gazdasági ügyeinek vezetését és módját találtuk anyagi helyzete tisztázásának; megállapítottuk.

hogy az intézet tanulmányi és fegyelmi ügyei a fokozatos javulás stádiumába léptek; örömmel tapasztaltuk, hogy a tanuló ifjúságban fogékonyság és igyekezet nyilvánult meg a helyes fejlődés és gyarapodás irányában, igyekeztünk a nevelés kérdéseiben világosan körvonalazott programot alakítani ki a tanárikarban; gondoskodtunk a vallásos nevelés elmélyítéséről és rendszeresebbé tételéről. Ugy a tanári kar, mint az előjáróság részéről teljes készséget tapasztaltunk intencióink megvalósítására. Mivel azóta néhány kiváló régi tanárunk munkáját fiatal, új erők is támogatják, van okunk reménykedni abban, hogy ez az ősi kollegiumunk pótolhatatlan misszióját — a maga óriási területén — egyre fokozódó sikerrel fogja betölteni.

1930 május 19—20-án az *udvarhelyi* kollegiumot látogattam meg az egyházkerületi főjegyző és tanácsosok kíséretében. A kiszállásunk célja elsősorban az volt, hogy az egyházkerületi közgyűlés utasítása értelmében rendezzük az előjárósággal a kollegium, az egyházkerület és az egyházközség jogviszonyát az intézet tagozatainak fenntartásában. Hosszas tanácskozás után meghoztuk azt a javaslatot, amely a mai közgyűlés tárgysorozatán szerepel s amely alkalmas ezeket a kényes kérdéseket véglegesen megoldani. E határozat lényege a tanítónőképzőnek a kollegium testébe való beszervezése, az egyházkerület támogatásának olyan biztosításával, mely az intézeti két tagozat: a tanítónőképző és a fiúinternátus speciális missziójának megfelel. Egyébként a V. Csathó Gabriella igazgatónő vezetése alatt álló tanítónőképzőintézet működésében a legőszintébb és legnagyobb örömmel leltük. Az itteni leányifjúságnak már a megjelenése, fegyelmezettsége, magaviselete mutatja a komoly fegyelem és a gondoskodó szeretet nagy hatását. A tanórákon is a legszebb tanításban és jó eredményben gyönyörködhattunk. Kiváló példáit láttuk a tradícióink ismeretében és tiszteletében való nevelés eredményeinek. Az ifjúságnak egy irodalmi hangversenyét meghallgatva, fegyelmezett és értékes megnyilatkozásait tapasztaltuk az öntudatos irodalmi és történelmi, valamint művészeti oktatásnak. A gyakorlati iskolában nem voltam megelégedve a segédlelkész által végzett vallásoktatással, s úgy intézkedtem, hogy azt maga az intézet vegye át és végeztesse a saját arra alkalmas, lelkészképesítő vizsgákat tett női tanerőjével s e tárgyat is vonja be az intézet módszeres képző és képesítő munkájába.

1931 március 2—5-én *kolozsvári leányfőgimnáziumunk* került generális vizitáció alá a fentebbi bizottság által. Egyházkerületünknek ez a nagy áldozattal megteremtett, féltve őrzött kincse Báthory Józsefné igazgatása alatt a dr. Vékás Lajos főgondnok által vezetett előjáróság féltő gondozásában szép reménységgel halad előre nagyfontosságú misszióiban. Számbavettük a tanítás és nevelés munkáját, az előjárósággal

és tanári karral mindenre kiterjedő tanácskozást folytattunk, az ifjúsággal pedig konferenciákat tartottunk. Egészeben kielégítő, sok tekintetben kiváló eredményt találtunk, viszont olyan pótlandó hiányokat is, melyekre felhívtuk a figyelmet. Ennek a fiatal iskolának legfőképen arra van szüksége, hogy megkezdje a *tradícióképzés* munkáját. Evégből javasoltuk az alapítási ünnep évenkénti megtartását, az alapítók megörökítését, a társadalommal való kapcsolatok rendszeres felvételét. Másik feladata, melyet sajátos alakulása folytán csak fokozatosan valósíthat meg, de amelyre öntudatosan kell törekednie, az *iskola egységes nevelői szellemének, a tanítás egyöntetűségének* és a *református nőnevelési eszmény kialakításának* nagy kötelessége. Ha Isten jobb időket adna gazdasági téren, egyházkerületünknek nemcsak érdemes, de feltétlenül szükséges teendője volna a tanintézet mellé egy *minta-internátus* állítása. Addig is, bizton reméljük, az intézet vezetősége és tanárai mindent el fognak követni, eddigi odaadó munkájuk folytatásaként arra nézve, hogy ezek a nagyfontosságú célok lépésről-lépésre közelebb jussanak a megvalósuláshoz.

3. *Református nőnevelésünk* nagyfontosságú ügye egyike azoknak, amelyeket egyházkerületünk az utóbbi években igen jelentékeny áldozatokkal és hatékony intézkedésekkel sietett célja felé segíteni. Az 1926—28-i években végzett *építkezéseink* arra irányultak, hogy a nőnevelés számára megfelelő intézeteket és otthonokat létesíthessünk. *Leányfőgimnáziumunk, tanítónőképzőnk* és *Szeretetházunk* ezáltal létesültek, illetve alakultak modern és mindenben alkalmas tüzhelyeivé nőnevelésünk munkájának. Ezek mellett a *sepsiszentgyörgyi leánygimnázium* épületének felemelésében is segítségül voltunk az ottani buzgó és áldozatos építetőknek. A külső módok és lehetőségek megteremtése és biztosítása bizonyára már magában is nagy teljesítmény ma: — a tanári karok hűséges munkája pedig ezeket a kereteket komoly szellemi értékkel tölti meg; a mi kötelességünk pedig az, hogy segítségükre siessünk a külsők után a belsőkben, a *lelkiekben*, hogy valóban a *református* magyar nőnevelés típusát alakíthassuk ki ezekben az otthonokban. Erre nézve, egyebek mellett, természetesen az intézetek vezetőségével teljes egyetértésben, megindítottam azt az akciót, hogy az intézetek vallás-tanítási, vallásos nevelői és szeretet-munkáiba fokozatosan beállítsuk a *teológiát végzett nők* és a *diakonisszák* alkalmazását. Ezigő szerint lelkész-képesítő vizsgálatokat tett női munkásaink közül 1 (Molnár Margit) az udvarhelyi tanítónőképzőben, 1 (Zágoni Anna) a sepsiszentgyörgyi leánygimnáziumban szolgál, diakonisszáink közül pedig egy ugyancsak az udvarhelyi tanítónőképzőben, kettő pedig a kolozsvári Szeretetházban. Az eddigi tapasztalások szerint ez a kezdeményezés már is áldott gyümölcsöket terem s arra biztat, hogy az akciót fokozott mértékben,

minden intézetünkre terjesszük ki. Bizom Isten kegyelmében, hogy ezen az úton eddig nem ismert áldott vonások fognak kirajzolódni az erdélyi református női lélek arculatán.

Nőnevelésünk szolgálatában álló intézeteink közül az 1930—31-ik esztendő kétségtelenül kolozsvári *Szeretetházunk* életében volt a legfontosabb. Ennek a legújabb időkig a kezdetben lefektetett szerény keretek közt munkálkodó, nemes de szűkebb célokat szolgáló és egész koncepciójában kisebb nevelői igényekre korlátozott intézetünknek sorsában leányfőgimnáziumunk létesülése és kifejlődése, továbbá a református egyetemi hallgatónők számának megnövekedése szükségképen fordulópontot alkotott. Mint meglevő bázist, ezt kellett tekintenünk és felhasználnunk magasabbfokú női nevelésünk tűzhelyéül. Ezt a célt szolgálta az intézet kibővítése és átalakítása, de ezentul ez volt a célja annak az egész szervezeti újjáalkotásnak, melyet az egyházkerületi közgyűlés határozott el. Az intézet női igazgatás alá helyezése, kebli tanácsa helyébe előljáróság állítása, anyagi és nevelési ügyeinek átszervezése, az egyházi szervezetbe való újszerű beiktatása és képvisellete az intézetnek teljesen más jelentőséget, szélesebbkörű missziót és nagyobb célokat adott. Ennek a koncepciónak keresztülvitele és végrehajtása volt az elmúlt két évben az új Előljáróság nehéz feladata, melyet a helyszíni látogatások, vizsgálatok és a gyűlések egész sorozata által igyekezett megnyugtató és helyes módon elvégezni. A magam részéről, tekintettel az ügy rendkívüli fontosságára, ebben a munkában állandó és tevékeny részt vettem, úgy is mint az intézet főfelügyelője. Ebben a minőségemben volt alkalmam tapasztalni Szász István főgondnok aa. szakadatlan, odaadó, bölcs fárdozásainak megbecsülhetetlen értékét. Enélkül a vállvetett, egyetértő támogatás nélkül aligha lehetett volna áthidalni a személyi és tárgyi nehézségeket. Mellette az előljáróság gondnoka, férfi és női tagjai mind derekasan kivették részüket ebből a tisztázó, rendező jövőt alakító munkából. Az eddig elvégzett munka után nem mondhatom még azt, hogy a Szeretetház immár teljesen megtalálta a maga helyét és véglegesen beleilleszkedett a nőnevelés koncepciójának számára kijelölt körébe, de Isten kegyelméből mégis kijelenthetem már azt, hogy határozott és nagy lépést tett efelé és jó reménységgel nézhetünk szép jövőjének kibontakozása elé. Mindenesetre szeretném, ha az intézet, munkájának eljövendő gyümölcsei révén, minél jobban belefészkelhetné magát társadalmunk védelmező, támogató szeretetébe; az egyházkerület által a Szeretetház javára elrendelt konfirmációi perselypénz összege — alig 25.000 lej — u. i. azt mutatja, hogy itt még komoly tennivalók vannak. Az előljáróságban teljes az egyetértés és az akarat abban az irányban, hogy a Szeretetház nevelői munkája fokozatosan olyan *hivatásos* nevelők kezébe kerüljön, akik teljes

odaszentelésükkel igazi *református* lelki légkört, valódi evangéliumi *szeretetet* terjesszenek és komoly keresztyén *műveltséget* plántáljanak az intézetben növekedő leányseregben, — kérem ezért a főtiszteletű és méltóságos Egyházkerületi Közgyűlés bizalmát, támogatását, sőt propagandáját Szeretetházunk missziójának megvalósíthatása érdekében. Nemcsak egy jó és hasznos, de egy *minta*-intézetté kell tennünk ezt az ott-hont, amely itteni másfelekezettű intézményekkel versenyt tudjon állani. A magam részéről továbbra is, teljes igyekezettel fogok ezen munkálkodni s ajánlom fel szolgálatomat, segítségemet az Elöljáróságnak és a nevelő testületnek.

4. *Teológiai fakultásunk* előljáróságában, tanári és tisztviselői karában személyi változások nem történtek. A hallgatók létszáma 1930—31-ben az I. félévben 191, a másodikban 185 volt, ezáltal az 1928—29-iki létszámot 20-al meghaladta. E létszámban 152 erdélyi, 29 királyhágómelléki, 7 jugoszláviai, 1 magyarországi, 12 evangélikus hallgató van. A teológus-tanárjelöltek száma 16.

Az intézet gazdasági helyzete az államsegélycsökkenés folytán megrendült, az Igazgatótanács az Elöljáróság javaslatára kénytelen volt további intézkedésig leckepénz-szedést (fejenként 3000 lejt) engedélyezni.

A hallgatók segélyezésére az intézet 221.782 leut fordított, a királyhágómelléki ifjaknak 99.200 leut; a legatumok összege 914.603 leut tesz ki, átlag egy növendékre 5788 lei esett. Ezek a számok mutatják, hogy a teológus ifjúság segélyezése még mindig elég magas mérvű.

Az évvégi jelentés élénken panaszkodik az intézeti épület zsúfoltságáról és a szükséges helyiségek hiányáról. Sajnos, a jelenlegi viszonyok között ezeken a hiányokon alig lehet segíteni, de viszont — egyéb szempontból is — nagyon megfontolandó, hogy a teológiára korlátozás nélkül vegyük fel a hallgatók tömegeit és hogy azok az egyházkerületünkön kívüli testvérkerületek és egyházak, kiknek lelkészeit mi képezzük, s akik e zsúfoltság előidézéséhez lényegesen hozzájárulnak — nem-e vehetnének részt a terhek és szükségletek fokozott hordozásában is?

A tanfolyam mindkét tanévben zavartalanul folyt le. A bevezetett nyári munkaprogrammot a hallgatók dicséretes szorgalommal és munkával végezik el; a legjobbakat a tanári kar ezért jutalmazta is. A lelki nevelést akadémiai istentiszteletek, estélyek, teológus konferenciák, praecések, bibliaórák, ünnepélyek stb. szolgálták, melyek egyúttal az intézet és a társadalom kapcsolatait is mélyítették. A szegénysorsú hallgatók segélyezésére a tanári kar gyűjtő-körútakat rendezett s más szeretet-célok szolgálatában is jelentékenyen közreműködött.

A tanulási eredményben az 1930—31. év végére némi vissza-

esés tapasztalható, az I. félévben 16, a II. félévben csak 4 hallgató végzett jeles eredménnyel az I—IV. éven összesen. A hallgatók nagy többsége jó és elégséges eredményt tanúsított. Elégtelen mindössze 4 volt. Viszont sok a tanévét be nem végzett kollokviumaival elmaradt hallgató, összesen 26. Természetesen ebből lehetnek igazolt esetek is, melyekben a hiány pótoltni fog.

Az I. évesek minősítő vizsgálatain minden jelölt átment, átlag közepes, néhány esetben szép eredménnyel. Az alapvizsgálatok eredménye kielégítő volt. Az I. és II. lelkész-képesítő vizsgálatok váltakozó szerencsével folytak; igaz, hogy a bizottság öröndetesen szigorú mértéket alkalmazott. A jelöltek egyháztörténelmi és hittani készütségében évről-évre szebb előmenetelt tapasztaltunk. Igen öröndetes, szép készütséggel tett vallástanári vizsgálatot 6 lelkészünk. Mint az intézet tanulmányi felügyelője, a lehetőséghez képest igyekeztem személyes részvételem útján is figyelemmel kísérni és támogatni a lelkészképzés és a teológia szélesebbkörű öntudatosító munkáját. Az *előljárósági* üléseken, építő alkalmakon, istentiszteleteken kívül résztvettem az 1931 május 4—5-én tartott *tanulmányi és nevelői értekezleten*, melyen a tanári karral együtt megbeszéltük egyrészt az egész anyaszentegyházat érdeklő nagy szociális kérdések megoldásában a teológiára és tanárraira váró feladatokat s azokra nézve javaslatokat készítettünk, másrészt az intézet belső tanulmányi, rendtartási és nevelési kérdéseit tisztáztuk. Ez értekezletből tettünk javaslatot az Igazgatótanácsnak arranézve, hogy a leendő lelkészi generáció elhelyezkedési lehetőségeire tekintettel, az 1931—32 tanévre már csak 20 I. éves erdélyi férfihallgató vétessék fel a teológiára. Az Igazgatótanács e javaslatot határozattá is emelte. Ez az intézkedés jelenleg csakugyan elkerülhetetlenül szükséges volt, mert egyházkerületünk olyan helyzetek elé állított, melyek rendezése feltétlenül maga után fogja vonni a lelkésziállások létszámának apasztását.

Mindkét évben élénk figyelemmel s hozzászólásokkal és előadásokkal vettem részt a *teológus-konferenciákon*. A teológus-ifjúságnak ezek a szabad, őszinte és sokféle problémát felölelő megbeszélései, az előadások és az azokhoz fűződő megnyilatkozások a legélenkebben tükrözik jövőnd lelkészi státusunk belső arculatát. A magam részéről főleg azokra a feladatokra igyekeztem a teológiai ifjúság figyelmét felhívni, melyek itteni egyházi és nemzeti missziójuk szempontjából fontosak.

A tanári karral két ízben rendeztünk lelkészek és érdeklődők számára *tudományos teológiai konferenciákat*. 1930-ban Nagyenyeden, 1931-ben Kolozsvárt. A résztvevő lelkészek száma mindkét esetben 35 körül volt, bizony elég csekély akkor, mikor a teológiai gondolkozásban való megújulás és el-

mélyedés szüksége olyan égetővé vált számunkra. Ezeknek a konferenciáknak mégis kétségtelenül komoly jelentősége volt nemcsak a résztvevőkre nézve, hanem reméljük, hogy általuk szélesebb rétegekre is. E konferenciák határozottan felhívták a lelkészi státus figyelmét arra, hogy a legfőbb szükségünk és talán legvégső alkalmunk van most az isteni Kijelentés igazi megismerőivé és hűséges engedelmes átadóivá lennünk. Itt a legfőbb ideje minden emberi öncéluság feladásának, minden emberinek a Kijelentés feltétele alá állításának, s viszont Isten akaratát az emberre nézve megragadó izenetté, parancsá tenni. Nélkülözhetetlen reánk nézve a Szentírás, a hitvallás, a reformátori iratok buzgó tanulmányozása, igazságuk elszánt érvényesítése engedelmes szolgálat által. Az Ige alá kell állanunk, az Igével kell a *mi* népünket, egyházunkat az adott szituációban vezérelnünk, megtartanunk.

Teológiai tanáraink buzgó *tudományos* munkával és annak *irodalmi* dokumentumaival is hirdetik a teológiai gondolkozásban beállott és szükségszerű megújulás igazságát. Azoknak a prófétai és reformátori igazságoknak, melyek az élő Isten szuverénitásáért hadat izennek minden emberi önhittségnek, önelégültségnek, befejezettségnek, kétségtelenül meg van az aktuális nagy jelentőségük is a *mi* egyházunkra nézve, amelyik igazán és egyedül csak abban található meg jövődjét, ha pásztorai és hivei „kegyelemre“ megadják magukat Istennek, s csakis Krisztusnak engedelmeskedve élnek.

Meggyőződésem azonban az, hogy a prófétai és reformátori örökség hűséges, tiszta, mind mélyebbreható átörökítése és a modern teológiai tudomány fegyverzetében való aktuálissá-tétele mellett, a lelkészképzésben folytonos gonddal tovább kell haladni abban az irányban, hogy a teológus ifjúság öntudatában, ismeretében és életprogramjában a *történeti, nemzeti, szociális* és *caritativ* tényezők és vonások hatalmasan kibontakozzanak. Hatni és munkálni kell arra, hogy a teológiai tudományba önállóan elmélyedni tudó nemzedék növekedjék, és pedig olyan, amelyik a teológiai tudomány szempontjai alatt az emberi ismeretvilág, a világi tudomány területén is kedvvel és hozzáértéssel buvárkodjék, ahelyett, hogy „mint bűnös tévedések és istentelen humanum“ erőlködéseit, ostoba göggel mellözze azt s így kiszolgáltassa magát ellenségeinek. Az erdélyi református lelkészeket *döntő* tényezőkké kell képezni a *nép és a munkásság* ismeretében és vezetésében. Az igehirdetésre, a vallástanításra és nevelésre való felszerelés és előkészítés folytonosan elmélyedőbb és alaposabb kell, hogy legyen, mert ezen a téren ősi örökségeinktől szegyenletesen elestünk s ezeket ami hajdan legerősebb és legfélelmetesebb prófétai fegyvereinket a legszélsőbb ellenfeleink táborában, a maguk módján kezdik ellenünk rettentő sikerrel forgatni. Végre egész lelkésznevelő munkánk alap-

igazságává szeretném tenni azt, hogy minden döntő és nélkülözhetetlen a munka hitvallásos jellege, époly elengedhetetlen ennek a jellegnek az *evangélium* lelkével való összhangban fejlesztése. Ma a teológus itjű — természetesen az eredeti források és munkák önálló tanulmányozása és ismerete nélkül — *kurzus-ítéletre* nagyon hamar elintézi a régebbi teológiai irányok és alkotások jelentőségét, azzal, hogy azok tévedések voltak, ha nem épen bűnök. Szeretném, ha ehelyett azt keresnék és látnák meg a nagy teológusok szolgálatában, ami azokban az *evangélium* fölszabadítása, hatékonyá tétele, diadala érdekében tétetett. Így igazabb és termékenyebb, mindenekfelett alázatosabb véleménnyel igyekezhetnének a szent szolgálat láncolatába beilleszkedni. Végére is a teológia eszköz, emberi mód, töredékes, tökéletlen igyekezet a Kijelentés minél hűségesebb szolgálatára. Nem a teológia váltotta meg a világot, hanem Krisztus. Minden becsületes, önzetlen szándékú teológiai munka egyformán segíti a mai teológust a maga korszerű feladata betöltésében. Es végére mindenik elmulik, és pedig ha igazi volt, örömmel mulik el, hogy az egyedüli igazság, az *Evangélium* maradjon meg győzedelmes, végső valóságnak és igazságnak. — Ezekkel a gondolatokkal óhajtom ezután is figyelemmel kísérni, ellenőrizni és támogatni azt a nagyjelentőségű munkát, melynek végzése által teológiánk az egyház lelki vezérkarát készíti elő a jövő küzdelmeire; olyan küzdelemre, melynél nagyobb és veszedelmesebb meggyőződésem szerint sohase várt még Krisztus hadseregére.

5. *Tanárképzésünk és egyetemi ifjúságunk* gondozásában az 1926—27. évtől fogva tervszerű kiválogatást és ösztöndíjakkal való segélyezést vezettünk be. Ez akció folyamán kiképzett tanárnövendékeinkből 1930—31-ben már 9, — 1931—32-ben pedig 12 teljesített saját intézeteinkben tanári szolgálatot. Legutóbb külföldön (Francia- és Németországban) 6, itthon 14 ösztöndíjas és 32 segélyezett tanárnövendékünk tanult.

A kolozsvári kollegiumban építkezés által létesített *internátusunkban* 1930—31-ben 77 egyetemi hallgatónk (tanár, orvos, jogásznövendék) nyert elhelyezést, *Gönczy László* koll. tanár aa. buzgó, hozzáértő és szeretetteljes gondozása alatt, kikkel 1931. febr. 4-én tanulságos baráti *összejövetelen* beszélgettük meg a jövő nagy kérdéseit.

A teológus-tanárjelöltek, sajnos, a kedvezményes teológiai tanulmányi rend mellett sem bírják egyidejűleg végezni az egyetemi és teológiai tanulmányukat. Ez csak néhány vaszorgalmú és kivételesen tehetséges ifjúnak sikerült. Ezért az Ig. tanács 1930. IX. 18-iki ülésében kimondta, hogy egyelőre több teológus-tanárjelöltet nem vesz fel; a teol. alapvizsgát tetteknek felmentést adott a teol. óralátogatás alól, kötelezve

őket a tanári vizsga (licenta) után két félévi teol. hallgatásra, kollokválásra és vizsgázásra. A további párhuzamos tanulást csak az önként vállalkozóknak engedte meg. Miután a teológus-tanárjelöltek által középiskoláink hitvallásos nevelését akartuk biztosítani, ezt az intézkedést ideiglenesnek tekintjük s a megoldás módján tovább fogunk munkálkodni.

Megemlítem itt, hogy a saját egyetemi hallgatóinkon túl az *egész magyar egyetemi ifjúság* súlyos problémájával foglalkoztam. *Több összejövetele*n, előadás tartással, beszélgetéssel igyekeztem felekezeti különbség nélkül megismerni őket és segíteni kérdéseik megoldásában; 1931. május, június és szept. havában pedig a legkiválóbb erdélyi magyar nevelő személyiségek részvételével egy sorozatos *ankétot* vezettem végig, melynek az egyetemi ifjúság egyházi nevelése, társadalmi segélyezése és jövő elhelyezkedése képezte a tárgyát.

Ez a nagy probléma ma a légsúlyosabb válságban forog. A katasztrófális anyagi helyzet csaknem lehetetlenné teszi az eddigi, — véleményem szerint — túlméretezett, de mégsem elégséges, mert nem programmszerű társadalmi segélyezést, megdöbentően lecsökkenti az életben való elhelyezkedés lehetőségeit. Az egyetemi ifjúság túlnagy létszáma, továbbá a legkülönbélebb lelki, világnézeti befolyásoltsága szintén nagyon aggasztó képet mutatnak jövőnköt illetőleg. Magának az egyetemi ifjúságnak kebelében viszont sok egészséges és komoly törekvés nyilvánul meg a helyes önnevelés érdekében.

A magam részéről továbbra is igyekezni fogok tölem telhetőleg részt venni e nagy kérdés megoldásában, de saját egyházunkra nézve jelezniem kell, hogy főleg a tanári pályára tóduló ifjúságnak részünkről sem a további segélyezése, sem a jövőbeli elhelyezése most már nem biztosítható még az eddigi keretekben sem, egyrészt, mivel tanári létszámunk és iskoláink helyzete, másrészt mivel anyagi helyzetünk ezt lehetetlenné teszik. Ezt az akciónkat ezután csak a legszűkebb keretek között, a legszigorubb kiválasztás alapján s csak a feltétlenül nélkülözhetetlen tanszékek betöltése érdekében folytathatjuk.

V.

Lelki élet. Belmisszió.

1. *Az egyházkerületi belmissziói előadó és a női vezetőtitkár jelentései.* Dr. Imre Lajos egyházkerületi belmissziói előadó évi jelentése 15 egyházmegye adatai alapján készült el; 5 egyházmegye nem küldött jelentést. E helyről is ki kell fejeznem e tény feletti elégedetlenségemet. A jelentés szerint a legélénkebb és legbiztatóbb munka a görgényi, marosi és udvarhelyi egyházmegyékben folyik, leggyengébb a munka a kézdi és a szilágyszolnoki egyházmegyékben, ahol a jelentést tett 66 egyházközség felében még vasárnapi iskola

sincs. Általában haladás és mélyülés tapasztalható. A lelkészek, tanítók megbeszélései, konferenciái kevés helyen folynak, ami a munka egyöntetűségét és haladását akadályozza. Ennek anyagi akadályai mellett legfőbb okául lelki bajokat lát az előadó. Legörvendetesebb haladást a vasárnapi iskola mutat fel. A leánymunka sok évi kísérletezés után helyes irányba terelődött, belekapcsolódott az egyház munkáiba, de nagy szükség van a helyes vezetésre. Egyes egyházmegyékben (Hunyad, Küküllő, Maros) a templomlátogatás és urvacsorázás hanyatlását állapítja meg a jelentés, s ezt főleg a kommunista propagandának tulajdonítja. Az 1929 évi püspöki jelentés szerint a *vasárnapi iskolák* száma 344 volt, jelenleg 349. A csoportok száma 409-ről 512-re emelkedett, a gyermekek száma 10.460-ról 15.639-re. A vezetők között 266 lelkész, tanító, tanítónő és 196 laikus működött, az utóbbiak 83 iskolában. 161 vasárnapi iskolában ismeretterjesztő és játékorák is vannak. 142 vasárnapi iskolában a vezetők rendszeresen látogatták a növendékeket. Rendszeres adakozás 105 vasárnapi iskolában folyt (régebben csak 43-ban!) s a gyermekek adományának összege 11.872 lei 25 baniról 28.913 leire emelkedett. Ez összegből 2 gyermeknek a szászvárosi árvaházban 18.115 leit, külmisszióra 4299 leit fordítottak, ami Isten iránti hálaáraindító, szép eredmény! A jelentés kiemeli a laikus vezetők ellenszolgáltatás nélküli, önzetlen munkájának értékét. A vezetők továbbképzésére 1930-ban 61, 1931-ben 42 résztvevővel tanfolyam és konferencia tartatott. A vasárnapi iskolákat a belmissziói utazótitkárok látogatták, az előadó kívánatosnak tartaná egy külön munkaerő beállítását. Az *ifjúsági munka* nem mutat olyan haladást mint a vasárnapi iskola. Csak 170 gyülekezetben végeznek e téren valamit, de inkább kulturális, mint evangéliumi programmal. A *főiskolás ifjúság* 8 teológus és 1 egyetemi biblia körében, valamint összejövetelein és konferenciáin csendes fejlődés mutatkozik, de nagy szükség volna állandó vezetőre az ifjúság nagy lelki és szellemi krízisében. A középiskolai, iparos, kereskedő, földműves ifjúság *bibliaköreinek* száma 74-ről 89-re emelkedett, a tagok száma 1257-ről 1350-re. Az iparos, kereskedő és főleg a földműves ifjúság körében örvendetesen emelkedő érdeklődés nyilvánult meg. Előadó szerint azonban a gyülekezetek támogatása például helyiségek biztosítása által, hiányos, az ifjúság iránti felelősség gyöngye, pedig itt van a bolsevizálódás legnagyobb veszedelme! — Az utazótitkár látogatta és irányította a munkát, de itt is több vezetőre volna szükség. Az *ifjúsági konferenciákon* való részvétel csökkent, részben a gazdasági helyzet, részben a megfelelő propaganda hiánya miatt. — A vezetők számára továbbképző konferenciák és a Vezetők Lapja szolgáltak irányítással. — A jelentés felhívja a figyelmet arra, hogy néhány kollegiumunkban

megalakult a *cserkész* is, de sajnos, a bibliaköri alapot s ezáltal a református egyházi szellemet teljesen mellőzve, s a tagokat a régebbi bibliaköri munkától elvonva. Sajnos, ezáltal igazolódtak az én aggodalmaim is, melyeket a cserkész-csapatok megalakulásakor ezirányban kifejeztem. Okvetlenül szükségesnek tartom, hogy itt a közgyűlés határozott intézkedést tegyen! Az *Ifjú Erdély* című lap és *iratterjesztése* a munka lelki táplálói és irányítói. A lap súlyos nehézségekkel küzd, bár támogatására magam is felhívtam az iskolák és lelkészek figyelmét. Az iratterjesztés azonban elég jó sikerrel folyik. — A *tanonc- és cselédmunka* körében még csak nyilvántartási kezdeményezések vannak, azok is csak 94 helyen s csak 22 egyházköztségben folyik valami gondozás is. Nagy baj ez, felettébb fontos, hogy lelkészeink sokkal nagyobb súlyt helyezzenek erre a nagyon veszélyeztetett munkakörre! — A *perselyes adakozás* mindenütt növekedőben van s ebben főleg a Nőszövetség munkáját emeli ki a jelentés, mint amely az adakozás gondolatát a keresztyén életgyakorlat előterébe állította.

A *női belmissziói munkáról* Pilder Mária vezetőtitkár jelentése számol be, aki az utóbbi 22 hónap alatt 105 gyűlekezetben végzett látogatást s 556 alkalommal tartott bibliaórát, előadást, tanítást, megbeszélést és gyűlést az asszonyokkal és leányokkal. — A *leányszövetségi* munkában Deák Judith volt nagyon hűséges és jó munkatársa, aki sajnos, most már eltávozott körünkől, de reméljük, hogy a messze idegenben is hűséges munkálója lesz ügyeinknek. Öröndetes, hogy a leány-bibliakörök elszigetelt munkája átalakult *Leányszövetségg* és kapcsolatba jutott a Nőszövetség munkáival. Ezt az átszervezkedést a vizaknai és dési konferenciák hajtották végre. Az Igazgatótanács jóváhagyásával megalkotott ügyrendje most már úgy a városi, mint a falusi leányok helyzetének és munka lehetőségeinek megfelel. A vezetők számára kurzus és kiadványok szolgálnak irányítóul. Összesen 83 leányszövetségi tagozat működik 1654 taggal. A titkár ezek közül 66-ot látogatott meg s 13 konferencián vett részt. Fenn tartja a külföldi kapcsolatokat is. Nagy szükség van új vezető munkaeörkre. — A *nőszövetségi* munkában a vezetőtitkár rendkívül élénk és tevékeny részt vett, a hunyadi, szilágyszolnoki, kolozsvári és kalotaszegi egyházmegyék kivételével, ahol még nem vették igénybe munkáját. Hangsúlyozza a *megyei* tagozatok irányító munkájának szükségét, valamint az *egyházkerületi nőszövetség* központi irányításának döntő fontosságát. Megállapítja, hogy a nőszövetség munkájában egyre nagyobb tért hódít az igazi evangéliumi lelkiség és annak áldott gyümölcsei. Jelentést tesz a *Református Család c.* nőszövetségi lap öröndetes meghonosodásáról a Nőszövetségi tagozatokban. A vezetőtitkár egyenesen nélkülözhetetlen szolgálatokat tett a *diakonissza-nevelés* terén is.

Az a kis gárda, amelyik a belmisszió óriási munkamezején Isten kegyelméből a vezetés és irányítás nehéz munkáját végezte: *Dr. Imre Lajos, Pilder Mária, László Dezső és Deák Judith* testvéreink méltók az egyházkerület és a közgyűlés igaz elismerésére és köszönetére. Legyen jutalmuk az Úrtól a munka diadalmas növekedésében való tiszta örvendezés!

A magam részéről az ifjúsági konferenciák közül 1930. áprilisában a nagyenyedi ifjúsági konferencián, 1931. januárjában pedig a leányfőgimnázium ifjúsági konferenciáján vettem részt. 1930. decemberben az egyházmegyei belmissziói előadók konferenciáján szolgáltam és kísértem résztvevő figyelemmel a nagyon értékes tárgyalásokat. — A belmissziói egyházkerületi bizottság 1931. június 2-án tartott elnökletem alatt igen fontos ülést, melyen egyházunk szociális feladataival foglalkoztunk. Megállapította a bizottság a népszerű szociális iratterjesztési tervezetet és kiosztotta a munkát, előkészítette egy szociális kérdőív anyagát, javaslatot tett a református nagyhét szociális programjára nézve, a szociális munka vezérkönyvének összeállítására megbízást adott, foglalkozott a szorványgondozás és népünk gazdasági nevelésének kérdéseivel s más aktuális kérdésekkel. Javaslati azóta részben megvalósítottak, részben a főhatóság elé terjesztettek megfelelő megvalósítás végett.

Itt említem meg, hogy egy fiatal lelkészünk *Babos Sándor* aa. évek óta készül a külmissziói szolgálatra, melyre nézve a lehetőségek a közel jövőben Isten segedelmével meg is fognak nyílani. Jelenleg mint utazólelkész, a külmisszió ügyének ismertetését végzi gyülekezeteinkben, hogy felébressze a misszió felelősségének öntudatát bennük. Ez a munka nélkülözhetetlen alapja. Ajánlom azért órállóink pásztoraink szeretetébe és támogatásába. Adjanak alkalmat neki arra, hogy minél több helyen készíthesse elő a lelkekben, a lelkek által az erdélyi református Anyaszentegyház külmissziói munkájának valóságos lehetőségét.

2. A Nőszövetség fiatal életének kibontakozásában és megszilárdulásában az elmúlt két esztendő döntő fontosságú volt. Ezt a körülményt az egyházkerületi nőszövetség két fontos összejövetele tükrözte. Az 1930. szeptember 13-án a marosvásárhelyi nagyhét alkalmával tartott közgyűlés a maga 2000 résztvevőjével és az 1931. január 12—16-án Kolozsvárt tartott elnöki konferencia, amelyen először jöttek össze az egyházmegyék elnöknői és a központi választmány tagjai. Ezek az összejöveteleken tisztázódtak a nőszövetség lelki és szervezeti feladatai s alakult ki végre egy áttekinthető kép a mozgalom helyzetéről és jelentőségéről. Ezt a képet közölte le a Nőszövetség lapja, a Református Család ezévi folyamában s aki azt a beszámolót áttekintette, az láthatja, Isten iránti mélységes hálaadással, a Kegyelem nagy ajándékát, melyet Anyaszentegyházunk a Nőszövetségben kapott. Az 1930. évi

állapotot feltüntető beszámoló, mely egyházmegyénként rajzolja meg ezt a sokágú, mégis egylelkületű, mozgalmas, lán-
goló tevékenységet, — valóban drága csodákat tartalmaz. Az
egyre elmélyülőbb hitnek és a belőle kihajtó, egyre széleseb-
ben kiterjedő és egyre leleményesebb szeretetnek megtartó
csodáit. Húsz egyházmegyénk mindenikében és csaknem va-
lamennyi egyházközségünkben megszervezkedett és működik
a nőszövetség, mintegy 490 helyi tagozatban, több mint 25.000
taggal, ami azt mutatja, hogy méreteiben ez a legnagyobb
társadalmi mozgalmunk. De nem csak külső méretekben, ha-
nem munkában és belső értékekben is. Eddigélel ebben a moz-
galmunkban tüntek el leginkább a társadalmi, rang és osztá-
lykülönbségek s mozdultak meg és lendültek tevékenységbe
a nép széles rétegei. A templom látogatása, vasárnapi iskolai,
bibliaköri és szeretetmunkánk a nőszövetség által megsok-
szorozódtak. Hitvallásos öntudatunk mélyült és terjedt. A
lelkipásztorok és presbiteriumok hatékony segítőtársat kap-
tak. Az egyes gyülekezetek életszükségletét jelentő építkezé-
sek, anyagi feltételek megteremtésében fel sem becsülhető
szolgálatok végeztettek el. Az egyházmegyei és egyházkerü-
leti tagozatok munkája által a *nagy egység* és a *nagy közös-
ség* öntudata kezd most már kialakulni. Ezekhez az ajándé-
kokhoz képest, melyekért egyedül Istené a dicsőség, a nő-
szövetség szervezeti fogyatkozásai és belső hibái, melyekért
mind mi, emberek vagyunk felelősek. eltörpülnek abban az
értelemben, hogy elfediék szemünk elől az Úr kegyelmét, ami
itt megjelent nekünk. Viszont kell, hogy folytonosan lelkibb
elmerüléssel ezek a hibák és fogyatkozások fokozatosan el-
tűnjenek. Nem akarom megsérteni a nőszövetséget azzal,
hogy munkájának értékét az anyagi teljesítmény mértékével
mérjem. De amennyiben ez az anyagi teljesítmény a hívősze-
retet gyümölcse, annyiban bizton mérője is a munka értéké-
nek. És azt hiszem, egész egyházkerületünkre nézve tanulsá-
gos, ha ebben a rettentően nincstelen világban egy pillantást
vetünk erre a mérlegre. Meg kell vigasztalnia bennünket, hogy
mekkora életerő és életlehetőség rejlik a mi egyházunkban.
Az 1930. esztendőben a nőszövetségi tagozatok caritativ mun-
kákra pénzben 4 és $\frac{1}{2}$ millió lejt és terményekben, termé-
szetbeli adományokban több mint 1 millió lejt gyűjtöttek, ál-
lítottak elő és osztottak széjjel. Ez a közel hat millió lejnyi
összeg a mai világban, a nőszövetség eszközeivel teremtve
elő olyan erőt jelent, melyért szívből hálát adhatunk Isten-
nek! És ami felettébb örvendetes, ebben az összegben most
már csaknem elenyésző az a százalék, amiért a táncmulatság-
kétesértékű viszontszolgáltatását kellett nyújtani. Bár egy
százalék se lenne ezután! Távolról sem akarom a legkisebb
nőszövetség legkisebb áldozatát sem lebecsülni, vagy munká-
ját a pénz összege szerint mérni össze másokéval akkor, mi-

kor, mégis szükségesnek látok néhányat közülök megemlíteni, mint amelyek a maguk helyzetéhez képest nagyot cselekedtek. A szeretet munkáira adtak 1930-ban:

5—10.000 leig a magyarbényei, a zalatnai, 10.000—20.000 leig a berekereszturi, a kibédi, a márkodi, a nyárádszeredai, a piskii, a szászvárosi, a brádi, a kudsiri, a brailai, az erzsébetvárosi, a felvinczi, a kocsárdi, az aranyospolyáni, a czófalvai, a rettegi, a vajdahunyadi,

20.000—40.000 leig a selyei, a marosvécsi, a radnótfájai, az abrudbányai, a tövisi, a petrozsényi, az alpestesi, a vulkáni, a petrillai, a bánffyhungyadi, a galaci, az angyalosí, a barátosi, a szentivánlaborfalvai, az uzoni, a zernesti, a szamosujvári, a krasznai, az újtordai, a marosludasi,

40.000—60.000 leig a koltókatalini, a dévai, a ploesti, az aranyosgyéresi, a marosujvári, a mezőbándi, a kovásznai, a zilahi,

60.000—80.000 leig a magyarrégeni, a szászrégeni, a gyulafehérvári, a bucuresti, az ótordai,

80.000—100.000 leig a dési, a dicsőszentmártoni, a marosvásárhelyi, 101.250 leit a *nagyenyedi*, 114.530 leit a *sepsiszentgyörgyi*, 190.000 leit a *szilágysomlyói*, 280.855 leit a *brassói* és 780.000 leit a *kolozsvári* nőszövetségek.

Sajnálom, hogy az *udvarhelyi* egyházmegyei tagozatok 359.682 leit kitevő szeretetszolgálatát gyülekezetenként nem mutatták ki.

Azt hiszem, az ezekben fölmutatott néhány vonás már kellően megindokolja azt, hogy a nőszövetség munkájának irányítására, támogatására és szolgálatára miért tartottam szívbeli köteletségemnek állandó gondot, időt és alkalmakat fordítani. Nagy jelentősége és munkájához fűzött nagy reménységeim mellett az indított erre, hogy úgy éreztem: az első évek kialakuló és megszilárduló vonásai döntően fogják meghatározni a nőszövetség jövődő arculatát, tehát most még szüksége van erre az állandó, közvetlen gondozásra. Természetesen adódott, hogy legtöbbet a *kolozsvári* nőszövetséggel foglalkozhattam. úgyszólván állandóan figyelemmel kísérve és szükség szerint segítve szépen kibontakozó belső és külső életét, újonnan fakadó szeretet-intézményeit. E két év alatt mindig résztvettem *választmányi* és *közgyűlésein*, meglátogattam intézményeit s ezenkívül 22 előadást és tanítást tartottam tagjainak és az érdeklődő közönségnek. Hasonló szolgálatot végeztem a *gyulafehérvári* nőszövetségnek 5, a *bucurestinek* 1, a *zilahinak* 4, a *nagyenyedinek* 11, a *székelykereszturinak* 4, a *dévainak* 1, a *marosvásárhelyinek* 2, a *désinek* 2 alkalommal. Míg az egyházközségi tagozatok élete munkája meglepő gyorsasággal bontakozott ki és helyeződött el a gyülekezet életében, addig az ezeket összefoglalni és irányítani hivatott *egyházmegyei* tagozatoké sokkal lassabban

és bizonytalanabban indult útnak. Ezért szükségét éreztem annak, hogy időnként egy-egy egyházmegyei összejöveteleken is résztvegyek és szolgáljak. Így sikerült rám nézve is feledhetetlen emlékezetességgű találkozást kapni a *gyulafehérvári, udvarhelyi, dési és széki* egyházmegyei nőszövetségekkel. Megható és felemelő volt látni a falusi asszonyok nagy seregeinek boldog felvonulását és odaadó részvételét ezeken a napokon, melyekből az egységesen megszervezett, lelkiileg öntudatosított és lelkesült munka áldásai fakadtak. Már említettem az *egyházkerületi* tagozat két nagy jelentőségű összejövetele, melyeken résztvettem és szolgáltam. Összesen 62 esetben állhattam így a nőszövetség szolgálatára a múlt egyházkerületi közgyűlés óta és e szolgálatok alkalmából 78.103 lei persely-adomány gyűlt a szeretetmunka céljaira. Meg kell még említenem, hogy a VIII. nagyhét alkalmával a mi Nőszövetségünknek örvendetes és nagyjelentőségű találkozója volt a Királyhágómelléki Egyházkerületi Nőszövetséggel, mely egyházkerületi tagozatában 1931. szeptember 3-án alakult meg s hat egyházmegyei, 111 egyházközségi tagozatában 8000 tagot állított buzgó munkába s máris nagyon szép tevékenységről számolhat be. E találkozás a két egyházkerület Nőszövetségének *országos szövetségét* hozta létre s kimondotta az egyöntetű irányelvek szerint való, lelkiületében és céljaiban közös munkálkodást. Mikor ezt nagy örömmel vesszük tudomásul, szívből kívánjuk és bizton reméljük, hogy ebből a szövetségből újabb és fokozottabb áldások fognak Anyaszentegyházunkra kiáradni Isten kegyelméből. A Nőszövetség eddigi munkájáért buzgón adva hálát az Urnak, kérem a főtiszteletű és méltóságos Közgyűlést, hogy imádságainkkal és segítségünkkel siessünk a további nagy feladatokban, a szeretet áldásainak mind fokozottabb kiárasztásában támogatására lenni asszonyainknak és leányainknak, akik ma történelmi missziót kaptak és végeznek Anyaszentegyházunkban. A Nőszövetség vezetőit és tagjait pedig arra kérem, hogy egyedül Krisztus Urunkban bízva, bátran és örömmel vigyék végbe a boldog áldozatot, amelyre őket a Kegyelem Istene méltatta ezekben a rettentő időkben.

3. *Előkészületek a férfiak szövetségének megalakítására.* A Nőszövetség caritativ munkája mellett évről-évre fokozódó szükségét látjuk *férfitársadalmunk* tevékeny *szociális* munkára való megszervezésének. Ha egyházunk népünk jövője építésében a nőszövetséget Isten iránti hálával kell egyik tartóoszlopul ismernünk el, époly fájdalmasan kell nélkülöznünk a másik társ-oszlopnak, a szervezett férfi munkának hatalmas támogatását. Az ma már kétségtelen, hogy jövőnk biztosításához ez a munka, ez az egzisztenciális közösséget teremtő és minden caritativ munkának is biztos kezeletet nyújtó szociális tevékenység tovább már nem nélkü-

lözhető. Férfitársadalmunk legjáva, hogy úgy mondjam, egyenként igen értékes munkát végez az egyház kormányzatában és anyagi vezetésében, de azt a lelki alapon, hitbéli fundamentumon nyugvó, egységes, termékeny összefogást, mely mindenekfelett szociális kategóriákban fejtené ki egyházunk hatalmas életerőt, máig még nem sikerült kialakítanunk. Az erre vonatkozó szervezkedés előkészítésében *Vásárhelyi* János egyházkerületi főjegyző aa. tett buzgó munkájával kezdeményező lépéseket: a püspöki szék el is fogadta erre vonatkozó javaslatait s a kolozsvári presbiterium a maga egyházközségére nézve szintén magáévá tette azokat. Az egész egyházkerületre nézve megalkotandó szervezet megbeszélése érdekében 1931. július hó 7-én *értékészletre* hívtam össze különböző vidékek világi férfiai, akikkel behatóan megtárgyaltuk férfitársadalmunk szociális megszervezésének és munkájának lehetőségeit és módjait. Azóta a nagyváradi VIII. nagyhét zárógvűlése — október 4-én — tanácskozásai alapján, ünnepi deklarációban mondta ki a Református Férfiak Szövetségének halaszthatatlan megalakulási szükségét és az egyházkerületekhez fordult annak megvalósításáért. Ez alapon a mai ülés napirendjére kerül a Református Férfiak Szövetségének szabályzat-tervezete. Bizom Istenben, hogy a legközelebbi jövő — mint létparancsból fakadót — ezt a nagy megmozdulást fogja egyházi életünkben produkálni. Nem tudok remegés és félelem nélkül gondolni erre: mert ez egyszerűs mind egyházunk, magyar református népünk erőpróbája is lesz, ítélet afelett, hogy képesek vagyunk-e a rettentő szociális szélsőségek e zürzavaros korában evangéliumi alapon nyugvó, egészséges, termékeny és szervezett existenciális közösséget teremteni önmagunkból? Hadd kériem azért az ör-állókat e helyen: imádsággal és odaadással munkálkodjanak a református férfitársadalom munkás életközösségének Isten kegyelméből való megteremtésén!

4. *A diakonissza-intézet* egyre áldottabb szolgálatának negyedik évében jár. Utolsó egyházkerületi közgyűlésünk óta az előkészítés alatt álló külső testvéreknek három csoportja képeztetett ki, tett vizsgálatot és kezdőtestvéri fogadalmat. 1929 decemberében, 1930. szeptemberében, a református nagyhét keretében és 1931. júliusában. Ezekkel együtt a beöltözött diakonissza-testvérek száma 24-re emelkedett. Ez időszerint kiképzés és nevelés alatt áll egy új csoport. Isten csodálatos kegyelemmel hívta el e rövid idő alatt a Krisztusnak szolgálni vágyó női lelkek e nagy csapatát s hálálkodva tehetek bizonyosságot arról, hogy a jelentkezők nagy számából kiválogatott e kedves társaság nem bizonyult méltatlannak nehéz, testet-lelket emésztő, de áldott megbiztatásához. Ma már az anyaház rajokat bocsátott ki magából a munka különféle mézőire s a református diakonissza többé nem megcsodált ide-

gen Erdély földjén, hanem mind kedvesebb és szeretetesebb üzenethordozója Krisztus gyógyító, gondozó, vigasztaló, építő kegyelmének. Jelenleg a marosvásárhelyi szanatoriumban 8, a szászvárosi árvaházban és internátusban 4, a kolozsvári nőszövetség aggmenházában és napközi otthonában 2, a kolozsvári Charite-szanatoriumban 2, a udvarhelyi tanítónőképző intézetben 1, a kolozsvári Szeretetházban 2, a sepsiszentgyörgyi kollegiumban 1 diakonisszatestvér szolgál, ezenkívül a Kisebbségi Magyar Nők beresztelki üdülőtelepén is teljesített szolgálatot 1, magánbetegek mellett 2, az otthonban pedig a vezetőtestvér és két más testvér neveli és készíti elő a külsőtestvérek csoportját, egyuttal a marosvásárhelyi székelv árvaház háztartását is vezetve. Talán nem álom már többé az az idő, mikor minden saját intézményünk és nagyobb gyűlekezeteink munkájában ott fog forgófolodni, mint nélkülözhetetlen sáfár, a diakonissza. Isten őrizzen meg attól, hogy elbizakodva, felületes módon könnyűszerrel létszámra dolgozzunk; azt eddig sem tettük és mértékünk ezután még szigorubb lesz; azonban e kezdő évek komoly, drága tanulságai azt mutatják, hogy az Úr nagy kegyelmet gyakorol velünk ezzel a drága szerszámmal és bizbatunk benne, hogy itt ma még ismeretlen nagy életlehetőségek rejlenek a hitvallásos nevelés és a szeretetmunka által. Itt is, mint a Nőszövetségnél mindezideig folytonos szüksége forgott fenn a közvetlen felügyeletnek, irányításnak, támogatásnak, a helyes módszerek, utak, nevelési és fegyelmi rend, kiképzés, életfolytatás, egy szóval az erdélyi diakonisszatípus megalkotása érdekében. Mert hivek maradtunk eredeti elszánásunkhoz és az Isten Igéjén kívül nem fogadtunk el más mintát, bár lelkiismeretesen tanulmányoztuk és fogjuk ezután is tanulmányozni a külföldi diakonissza-típusokat. De az a meggyőződésünk, hogy utánzolt, kész sablon helyett magunknak kell kiküzdenünk a magunk sajátos diakonissza-eszményét. Eddigi kísérletezésünk szükségképen járt nehézségekkel, de áldott eredményei biztatnak, hogy jó úton járunk.

A diakonisszák valamennyi munkacsoportját többszörösen meglátogattam, mindenikkel személyesen foglalkoztam, velük állandóan levelezem s az intézet összes ügyeit a lelkipásztorral együtt intézem. Hálával emlékszem meg azokról a kitűnő munkatársakról, akik ebben a „becsület-ügyben“ hűségesen mellettem állottak és állanak s akiknek odaadó munkája nélkül lehetetlen lett volna ennyire jutnunk. A Nagy Endre kollegiumi igazgató elnöklete alatt működő Kebli Tanács, Kováts Benedek lelkipásztor, Dr. Mester Gábor, az ápolónői kiképzést végző orvos, Pilder Mária belmissziói titkár, aki az intézet közvetlen felügyelét végezte, Mester Mihály, aki az anyagi és szervezeti ügyeket irányította és Vásárhelyi János egyházkerületi főjegyző, aki látogatásával és

a sajtó útján a diakonissza-ügyet propagálta, mind áldott munkát végeztek. Nőszövetségek, lelkipásztorok, jótékony lelkek többen szintén segítségünkre jöttek. Legyenek érette Istentől megáldva! Hiszem, hogy mindazok a betegek, árvák, szegények, kicsinyek, akik érezték a diakonisszák szolgálatában Krisztus szeretetét, propagálói lesznek ennek az intézetnek és ennek a munkának. Legközelebből a *sajátunkat képező Diakonissza Otthon* megteremtése vár reánk, mert a marosvásárhelyi anyaház bérelt és nem is egészen megfelelő épületben van elhelyezve, bár berendezése és felszerelése kielégítő. Természetesen, ezen a hiányon elsősorban a diakonisszák megnövekedő létszáma segít, mert ez egyuttal az anyaház anyagi helyzetét is fokozatosan javítja; a költségvetés lassanként teljesen produktív lesz és az intézet a maga erején élhet és a maga saját otthonát építheti meg. Azonban a diakonissza-anyaintézet igazán és helyesen csak a *saját kórháza*, a *református kórház* kapcsolatában jöhet létre. Ezt a püspökségem első napjától hangoztatott szükségletet a diakonisszasereg munkába állása napról-napra sürgetőbben tolja feladataink homlokterébe. Maga a diakonissza nevelés is egészen másként, sokkal intenzívebben folyik a saját kórházunkban, mint azokban az egészségügyi intézményekben, melyekben az egyházkerülettel kötött szerződések alapján alkalmaztatnak a diakonisszák. Az ápolónői kiképzést valamennyi munkában dolgozó diakonisszának, mint alapvetőt és elengedhetlent, meg kell nyernie. Nem egyházi intézményekbe pedig csak a már beöltözött, tehát elméletileg kiképzett és nem teljesen kezdő növendékek helyezhetők be. Épen a gyakorlati kiképzés, a speciális diakonissza-előkészítés teszi nélkülözhetlenné egy olyan saját kórház megalkotását, melyben az egész munka összhangzatosan erre a célra van beállítva.

Az 1929. évi egyházkerületi közgyűlés ismeretes határozata alapján az egyházi tisztviselők és intézmények többsége hozzájárult a kórház létesítéséhez, jelenleg pedig az Igazgatótanács határozata alapján egy sorsjáték folyik erre a célra.

Bármilyen nehéz is ez ma, minden módon tovább kell küzdenünk érte, hogy ez az intézmény megvalósulhasson.

Ezzel kapcsolatosan jelentem, hogy egyházkerületünknek a *marosvásárhelyi szanatoriumban* létesített *ágyalapítványa* az 1930. esztendőben is áldott segítséget nyújtott beteg egyházi tisztviselőinknek és családjaiknak, akik a Dr. *Czakó József* igazgatása alatt álló modern, kitünő intézetben gondos kezelést, gyógyítást nyertek. Az igazgató-főorvos aa. 1930. évről tett jelentése szerint fekvő betegeink 1846½, ambulánsaink 781, összesen 2627½ gyógykezelési napot vettek igénybe, ami mind ingyenes volt; teljes fizetőknek ez a kezelés és ellátás 709.406 leit tett volna ki. — ennyi tehát az a nagyon jelentős segítség, amit ágyalapítványunk nyújtott egy

év alatt. — A kolozsvári *Charite* szanatorium igazgatója, Dr. Steiner Pál professzor is kedvezményes gyógykezeltetési ajánlatot tett beteg egyházi tisztviselők számára, amit Igazgatótanácsunk el is fogadott és közhírré tett.

5. Az *Árvaház* 1930-ban október 17—18-án látogattam meg Vásárhelyi János egyházkerületi főjegyző, Mester Mihály és Dr. Darkó Ákos előadótanácsos aai társaságában, amely alkalommal az intézet minden irányú vizsgálatával kapcsolatosan előljárósági ülést is tartottunk. Akkor az árvaházban 42 árva nyert otthont és nevelést, kik közül 26-ot teljesen az intézet tartott el. A többiek közül 11-et nőszövetségek, magánosok és a vasárnapi iskolás gyermekek (2-öt.) Fizetős növendék csak 5 volt. A gyülekezetek karácsonyi perselypénzei nagyon szép bizonyosságot szolgáltatottak arról, hogy ezt a szent ügyünket hiveink széles rétegei fogadták megértő szeretetükbe. 1928-ban 112.107 lei 25 bani, 1929-ben 133.784 lei 75 bani, 1930-ban 117.472 lei 50 bani volt ez az összeg. A múlt közgyűlés óta kimutatott adományok összege meghaladta a 600.000 leit. Sajnos egyházközség vagy egyházmegye külön e célú segéllyel egy árvát sem neveltet. Pedig az általános és személyi adományokon túl ez volna igazán szép bizonyosága annak, hogy az árvaház valóban az egyház szeretetintézménye. Az Árvaházon kívül a kollegiumban van a hunyadmegyei elemi iskolai internátus, amelynek e vizsgálatkor 60 növendéke volt, ezek közül 11 teljesen ingyenes, mégpedig felekezeti különbség nélkül. Az internátus nagy missziót tölt be, azonban ehhez képest kevés támogatásra talált és tulságosan a kollegiumra hárítottatott át a terhe. Nagy baj, hogy az előljáróság különben igen nemes intenciói a szülők fizető és adakozó kedvét egyáltalában nem indítják meg. Az internátus nemcsak missziói, de másfelől kedvezmény, ajándék is: ezt öntudatosná kell tenni és az öntudatot gyümölcsöztetni kell. Az épület renöválása tovább folyt s nagyjában igen kielégítő módon befejeztetett. Az előljáróság, a vezetőség, a tanítói kar értékes, komoly munkát végez. Remélhetőleg rövid időn belül teljes egyvértelműséggel fog kialakulni az intézet jelentőségéről és legjobb vezetéséről való felfogás. Nagy jelentőségű fordulat az Árvaház és internátus sorsában az, hogy 1930. október 1-től kezdve diakonissza-testvérek vezetik a háztartást és a nevelést, jelenleg 4-en, Orbán Lajos gazdasági felügyelő aa. irányítása és támogatása mellett.

Az 1930—31. iskolai évet 48 árvával kezdtük meg, kik közül 38 fiú és 10 leány, új növendék 8, kik közül kettőnek neveltetéséhez évi 12.000 leivel a görgényi, egynek havi 450 leivel az udvarhelyi nőszövetség és Kereskedő Társulat, egynek teljes költségével a vasárnapi iskolás gyermekek járulnak hozzá. akik ezzel már 3 árva ellátásáról gondoskodnak. A tavalyi költségvetés alapján megindított ellátás azonban a

valóságban túlhaladta az előirányzatot, amennyiben egy árva eltartása havi 600 lei helyett 862 leibe került, ezért a megajánlott összegek sehohsem fedezték a kiadást. Az 1931—32. évi költségvetésben a bevétel 386.187 leire, a kiadás 542.950 leire van előirányozva, melyben a kollegium saját jövedelméből való 82.887 lei hozzájárulása is benne van, így tehát 156.763 lei fedezetlen szükséglet mutatkozik. Bár a gazdasági helyzet nagyon súlyos, egyetlen árvaházunk nagy missziója e deficit eltüntetését mindenképen megköveteli, s mivel az a meggyőződésem, hogy a szépösszegű perselyes adományon túl az árvaház támogatása még nagyon szorványos, ezt az ügyet sokkal fokozottabban kell propagálnia minden tényezőnknek a maga körében. Mikor ezt ezen a helyen hangsúlyozom, kérem a Közgyűlés tagjait, hogy méltóztassanak szívökbe fogadni és megindulni rajta, mert nincsen szó lehetetlen kívánságról, hanem csak egy szívbeli komoly szándék nem tulságosan nehezen megvalósítható keresztülviteléről. — Nem szabad elfelednünk, hogy e deficit pótlása is még csak 48 árvának biztosítia nevelését, pedig több mint 100-nak számára van hely az árvaházban!

6. A *Központi iratterjesztés* helyzete 1930. végén ez volt: összes kiadványaink száma 1926. november 1-től 84 volt. melyek közül több olyan is akadt, mely új kiadást ért. Az Egyházi Könyvtár I—XI. száma 7 kötetben, a valláskönyvek 11 darabban, Imakönyv, énekeskönyv, hitvallás, liturgia 9 darabban. Tudományos és szakkönyvek, tájékoztatók 11 darabban, Építőirodalom, igehirdetés 33 darabban. Szépirodalom 5 darabban, továbbá naptár, képek, feliratok, nyomtatványok szerepelnek benne.

1931. június hó 2-án az *egyházkerületi iratterjesztési bizottság* fontos ülést tartott, melyen számbavettük az iratterjesztés anyagi és szellemi helyzetét, intézkedtünk a még kiadandó valláskönyvek, parochiális könyvtárilletékek, az ingyenes és kedvezményes iratterjesztés, új kiadványok és köztük főleg a szociális problémával foglalkozó füzetek, vezérvények tárgyában. Az Iratterjesztés *forgalma* a következő volt: 1929-ben 9240 énekeskönyvet, 2880 bibliát és bibliai részt, 598 imakönyvet, 26.507 darab iskolai valláskönyvet, 8899 építő iratot és könyvet, összesen 48.124 darabot adott el. Az év folyamán kihelyezett érték: 1,529.352 lei. A künnlevőség 622,080.40 lei.

Az 1930-ik évben (6899 énekeskönyvet, 2659 bibliát és bibliarészt, 391 imakönyvet, 24.173 valláskönyvet, 7220 építőiratot), összesen 41.342 darabot adott el. Az év folyamán kihelyezett érték: 1,378.632 lei. A künnlevőség 636.251 lei 65 bani. *Kiadványok* 1930-ban: Az istenes vén ember (Károli Gáspár emlékére) Bethlen Miklós, Kis Agendás könyv, Kalvinista jellemképek, Valláskönyv a VII. elemi (III. gimn.)

számára, az énekeskönyv IV. kiadása, a Heidelbergi Káté II. átdolgozott kiadása, a Református Naptár. (8.)

Az Iratterjesztés vagyoni helyzete 1930. december hó 31-én a következő volt: a raktár értéke a könyvek beszerzési (és nem forgalmi) áraban számítva s ebből is még 20%-ot leítve 1,456.233 lei 40 bani. A künnlevőség értéke 636.251 lei 65 bani. A készpénz: 137.844 lei. Az összes vagyon volt: 2,230.329 lei 65 bani. Adósság nem állott fenn.

Az 1931. évi költségvetés főbb tételeinek összege: 867.200 lei, melyből a rezsiköltségre 254.000 lei van számítva, a többi kiadványokra fordítandó. Az Iratterjesztési bizottság 1931. június 12-iki ülése megejtette a vagyon pontos számbavételét és revízióját s kétes követelések és értékét vesztett könyvek címén 155.545 lei 20 banit leírva, megállapította, hogy az Iratterjesztés tehermentes tiszta vagyona 2,074.783 lei 85 b.

Maga ez a tény és a forgalmi kimutatások igazolják az Iratterjesztés teljes rentabilitását és szép missziójának szükségét. Csak az kell, hogy lelkipásztoraink és világi örállóink a jelenlegi nehéz időkben is folytonosan támogassák kiadványaink terjesztését, melyekre soha olyan nagy szükség nem volt szellemileg rosszul táplált és sokszor mérgezett népünknek, mint ma.

Reméljük, hogy a nagyváradi nagyhéten megalakult Károli Gáspár Irodalmi Társaság munkássága is nagyban hozzá fog járulni sajtónk, irodalmunk annyira életségűségletet jelentő fellendítéséhez.

7. A református nagyhét 1930-ban, szeptember 9—14-én Marosvásárhelyen; 1931-ben október hó 1—4-én Nagyváradon tartatott meg. A gyönyörű marosvásárhelyi nagyhét örökre emlékezetes marad, a résztvevők hatalmas tömegei és az ünnepek szívet-lelket felemelő hatásai folytán. Az összes eddigi nagyhetek közül kimagaslott azzal, hogy a környék presbiteriumai, nőszövetségei, népe ezrével és ezrével vett napnap után részt benne. Az adott keretek kicsinek bizonyultak ehez a sokasághoz s nem volt hely, amely be tudta volna őket fogadni. Bizonyára áldott magvetése volt ez a hitnek, az öntudatos református életprogramnak. Gyümölcsei a szívek mélyén érnek meg boldog aratásra. A marosvásárhelyi egyházközség és kollegium a szinte legyőzhetetlenné váló akadályok dacára, melyeket a legnagyobb reménységeket megszegyenítő létszám okozott, mintaszerűen teljesítették a vendéglátás és rendezés súlyos feladatát.

Az 1931. szeptember 30. — október 4-én megtartott VIII. nagyhét Nagyváradon folyt le, a testvér királyhágómelléki egyházkerület területén és gondos rendezésében. A rendkívül súlyos gazdasági helyzet dacára a pásztorok, örállók és hivek nem remélt nagy serege vett részt és buzgó, odaadó munkával tette ezt az alkalmat is feledhetetlenül széppé és érté-

kessé. Ennek a nagyhétnek az egyedülálló sajátos jellegét az adta meg, hogy a tanácskozásokon, gyűléseken, ünnepélyeken és istentiszteleteken egyetlen problémának: a *nagy szociális válságnak* tárgyalása vonult végig. A nagygyűlés erre vonatkozó deklarációját, — a két egyházkerület püspökeink körlevele alapján — minden gyülekezetünk templomában kihirdették a lekipásztorok s ezzel az egyház szociális lelkiismeretének felébresztésére és munkába állítására megtörtént az első határozott, egységes, öntudatos felhívás. Adja a Kegyelem Istene, hogy fakadjon nyomában tevékeny, evangéliumi lélektől áthatott szociális munka Anyaszentegyházunkban!

8. *Az új liturgia és az iskolai vallásitanítás* ügyében küldött bizottságok e két év alatt is premanenciában maradtak és tovább dolgoztak.

Az új liturgiát bevezetett vagy bevezetni szándékozó gyülekezetek száma az egyházkerületi közgyűlés határozatát helyesen magyarázó körlevelet, majd a *Kis Agendáskönyvet* adta ki az Agendáskönyv bizottság, melyet ingyen osztottunk ki azoknak, akik kérték, körülbelül 10—15.000 darabban. A beérkezett jelentések alapján megközeleltéleg azt lehetett megállapítani, hogy mintegy 150 gyülekezet gyakorolja az új rendtartást. Reméljük, hogy a felemás állapotok megszüntetése végett sikerülni fog a közel jövőben megnyugtató egységes megoldást találnunk az istentiszteleti rendtartás kérdésében.

A vallástankönyvi bizottság elkészítette és kiadta a hetedik elemi osztály (III. gimnázium és konfirmandusok) számára összeállított *Református Hitvallást* és a *Heidelbergi Káté* teljes, ujjonnan fordított és a bibliai lokusokkal felszerelt kiadását. Pályázatot hirdetett a IV. gimn. osztály számára megírandó vallástörténeti tankönyvre, majd a pályázat sikertelensége folytán megbízást adott a könyv megírására, ami sikeres módon el is készült. Ezzel az *iskolai vallástankönyv sorozat az I. elemi osztálytól a VII. liceumi osztályig* teljesen befejeztetett és a vallásitanítás szolgálatába adatott. Hosszú évek nagy szükséglete nyert ezáltal kielégítettést s most már csak a tapasztalatok alapján való részlet átdolgozások következnek az új kiadások során. A vallásitanításnak e könyvsorozatban lefektetett és érvényesített hitvallásos koncepciója mindenesetre egészen megújíthatja s áldottan gazdaggá teheti vallásitanításunkat. A bizottságnak még további feladata is van: azoknak a speciális tankönyveknek elkészítése, melyek a nem saját iskoláinkban járó, vagy szakiskolákban tanuló ifjúságunk hitbéli öntudatát lesznek hivatva kialakítani és biztosítani. A bizottság tehát Isten segédelmével tovább fogja folytatni munkáját.

VI.

Külföldi kapcsolataink.

Egyházunknak a *külmisszió* munkájában való tényleges részvétele érdekében állandó levelezést folytattunk a *skót* egyház külmissziói bizottságával, a *bázei* és a *párisi* missziói intézetekkel.

A Londonban székelő *Evangeliumi Világszövetséggel* évek óta tartó kapcsolatunkat mindezideig megtartottuk és januári egyetemes imaheteit Anyaszentegyházunkban is megrendeztük.

Az *amerikai keresztyén egyházak szövetségével* szintén fenntartottuk összeköttetésünket s igaz barátunkat Dr. Ch. Macforland főtitkárt nyugalomba vonulása alkalmával Igazgatótanácsunk 1931. II. 16-iki üléséből üdvözölte.

A *teológiai professzorok oekumenikus munka közösségének bizottságába* 1930. július 29-étől Dr. Tavaszy Sándor teológiai igazgató aa. választatott be. Igazgatótanácsunk *üdvöző iratot* küldött 1930. február 20-iki üléséből a *Deutscher Evangelischer Kirchenbundnak*, a *Confessio Agustana* 400 éves fordulójára rendezett ünnepség alkalmából.

A *Presbiteri Világszövetség elberfeldi* kisebb konferenciáján 1930. szeptember 8—12-én Dr. Imre Lajos teológiai tanár aa., a *mazameti* nagyobb konferenciáján 1931. szeptember 16—23-án Dr. Darkó Ákos egyházkerületi tanácsos aa. képviselték egyházunkat.

A *Stockholmi mozgalom* végrehajtóbizottsági konferenciáján Chexbresben, 1930. augusztus 31—szeptember 5-én Ugron István főgondnok aa. vett részt, akinek igen nagyértékű jelentését a Református Szemlében közöltük.

Az *Ifjúsági Keresztyén Egyesületek dasseli* világkonferenciáján, mely a falusi ifjúság gondozásával foglalkozott, az I. K. E. képviselőjében és az Igazgatótanács támogatásával László Dezső ifjúsági titkár és Bedő Béla lelkész aa.-i jelentek meg, akik az Útban és a Református Szemlében számoltak be értékes tapasztalataikról.

A *nemzetközi egyházi pénzügyi konferencián* Edinburghban 1931. június 21—26-án Igazgatótanácsunk felkérésére Chisholm Róbert kolozsvári skót lelkész aa. képviselte egyházunkat.

Két nemesszívű és tevékeny barátunk: Dr. B. Gantenbeim svájci lelkész 1930. július 2—25. között, Dr. Keller Adolf pedig 1931. május 28-án itthon keresett fel bennünket. Az előbbi több gyülekezetet és intézményt is meglátogatott, az utóbbi pedig szépen ismertette helyzetünket a *Christliche Welt* című világlapban.

A *skót és angol presbiteri egyház* kiküldöttje, Chisholm

F. Róbert aa. ezen évek alatt is itt folytatván tovább munkásságát, baráti és munkatársi kapcsolatát a régi szeretettel tartotta fenn velünk.

Ezen kívül érinkezéseink voltak *levelezés útján* a következő külföldi egyházakkal, egyházi intézményekkel: Europäische Zentralstelle für Hilfsaktionen, Amerikai magyar Református Egyesület; Westminsteri diákegyesület Filadelfia, Evangéliumi Nevelő Társaság Filadelfia; Princetoni teológia, Clevelandi Első magyar egyház Vasárnapi Iskolája; Magyar Református Szövetség Amerika; Skót Református Egyház; Toledói Magyar Református Egyház; továbbá külföldi testvéregyházak hivatalos vezetőségei.

A *külföldön* tanult 1929—30-ban Bazelben 2, Cambridgeben 1, Párisban 2, Strassburgban 1, Utrechtben 1, Edinburgban 1, Bonnban 1, összesen 9 teológus; 1930—31-ben Zürichben 1, Baselben 2, Berlinben 1, Strasburgban 3, Heidelbergben 1, Párisban 2, Halleban 1, Utrechtben 1, Montpellierben 1, összesen 13 teológus. 1931—32-ben Genfben 1, St. Andrewsben 1, Baselben 1, Párisban és Bethelben 1, Heidelbergben 1, összesen 5 teológus.

VII.

Igazgatótanács.

Igazgatótanácsunk *ügyforgalma* 1930-ban 11.618; 1931-ben 9400 darab volt. A legutóbbi ig. tanácsi jelentés óta 23.165 drb. dolgoztatott fel. *Főgondnoki* karunk minden alkalommal alapos megbeszélés tárgyává tette a fontos ügyeket s körültekintő bölcs, egyetértő vezetésével nagyban hozzájárult ahhoz, hogy e sulyos időket még elviselhessük.

Igazgatótanácsi ülést 1930-ban 4, 1931-ben 4 alkalommal tartottunk. 1930. őszétől fogva az Igazgatótanács legfőbb gondját és munkáját az állami költségvetés redukciójával bekövetkezett *államsegély-csökkentés* ügye képezte. Ebben a szomorú és válságos ügyben magam 10 alkalommal folytattam hosszú és nehéz *tárgyalásokat a kormánnyal*, egyizben (1930. december 9-én) a szenátusban is felszólaltam egyházunknak a többi egyházakkal egyenlő kezelése érdekében; még 1930. szeptember 29-én Ófelsége a Király előtt is alkalmam volt feltárni helyzetünket; — mit sikerült elérnünk, az tudvalevő. Sulyos veszteségek értek és központi adminisztrációnk, teológiánk, lelkészeink nagyon nehéz anyagi helyzetbe kerültek. Nem lehet tudni, hogy ez a helyzet nem-e fog sulyosodni a jövőben? — Mindinkább önerőnkre vagyunk és leszünk utalva s tudjuk, hogy ez az erő milyen kicsi és szervezetlen még. Az Isteni Kegyelem oltalmában bizunk egyedül. Tőle várunk erőt és segedelmet. Az Igazgatótanács és

az ő megbízásából küzdő, eljáró tényezők lelkiismerete nyugodt lehet abban a tekintetben, hogy rajtunk nem mult a jobb eredmények elérése. Nyugodt lélekkel mondhatjuk el, hogy amit emberi erővel megtehattünk, azt megtettük.

Igazgatótanácsunk az egyházkerületi közgyűlés határozata alapján, Istennek hála, még a legsúlyosabb gazdasági krízis idejét valamivel megelőzve, végrehajtotta az *egyházkerületi székház és irodák* átalakítását, kibővítését s így most már úgy a tanácskozások, mint az elnökség és tisztviselői kar munkája megfelelő helyiségekben és a megkívánt nyugodtabb lehetőségek között folyhatnak.

Igazgatótanácsunk megindította a *brassói kereskedelmi iskola* tanintézetének és internátusának építkezési munkáját, adná Isten, hogy az azóta nagyon megnehezedett körülmények között nagyobb akadály nélkül végbe is vihessük ezt a vállalkozást.

A gazdasági helyzet, az államsegély csökkenése és a leszállított összegek kiufalásának nehézségei miatt Igazgatótanácsunk kénytelen volt beszüntetni több olyan eddigi lehetőséget, melyek a *lelkészek anyagi nehézségeinek* könnyítésére szolgáltak. Ezzel szemben nagyon súlyos esetekben sikerült több lelkészünkön kisebb-nagyobb mértékben segíteni, egy jó lelkek között indított akció kapcsán, mintegy 150.000 lei erejéig. Az Úr áldja meg azokat, akik ezt lehetővé tették.

Az előadói és tisztviselői kar hűséggel és igyekezettel végezte munkáját, előadótanácsosaink egyre nagyobb megterheltség és felelősség mellett. Az állandó elnökhelyettesi teendőket *Vásárhelyi János* egyházkerületi főjegyző aa. látta el, aki mindenekben mellettem álló, testvéri munkatársam volt ezekben a nehéz időkben is. Fogadja ezért ő, az előadótanácsos aai és a tisztviselői kar igaz köszönetemet.

VIII.

A Zsinat.

Az 1929. június 9—10. napjain tartott zsinati ülés által kiküldött bizottságok előadói elkészítették a tárgyalás alá kerülő törvénycikkek tervezeteinek legtöbbjét.

Ezek közül az egyház alkotmányáról, kormányzatáról és igazgatásáról szóló I. törvénycikk tervezetét a zsinati bizottság 1930. április hó 7—9-iki ülésében letárgyalta s a tervezetet megküldötte a zsinati tagoknak, egyházmegyéknek és autonóm intézeteknek. A tervezetre vonatkozó vélemények beérkeztek a zsinat elnökségéhez és az előadók azokat fel is dolgozták. Ez alapon az elnökség 1930 november hó 27-ére a zsinatot össze is hívta, de a közbejött államsegély tárgyalá-

sok miatt kénytelen volt az ülészakot elnapolni s azóta még nem adatott meg a törvényalkotás számára annyira nélkülözhetetlen nyugodt idő ahoz, hogy a zsinat tényleg megkezdhesse munkáját. Ezt a halasztást különben az is szükségessé tette, hogy a kultusztörvény végrehajtási utasítása még mindig nem jelent meg, holott, főleg az egyházalkotmányi törvénycikket annak ismerete nélkül megalkotni szinte teljességgel lehetetlen, amit bizonyít például a teológiai románnyelvi tanszék betöltése körül lefolyt harc, melyet épen a végrehajtási utasítás hiánya tett nehezzé és hosszúvá.

Véleményem szerint ez a kényszerű szünet nem válik törvényalkotásunk kárára. Időt nyertünk arra, hogy további megfontolás tárgyává telessük s a bizottságban újra tárgyalhassuk a törvénytervezetet, s figyelembe vehessük az azóta megalkotott magyarországi és jugoszláviai testvéregyházak törvényeit is. Az idő bizonyára segít nekünk abban is, hogy az erdélyi és királyhágómelléki egyházkerületek külön tradíciói között még helyesebben megtaláljuk a hidat, melyen át, a mai helyzet parancsolta követelmények szemmeltartásával — valóban *egységgé* telessük Anyaszentegyházunkat.

Most még sokkal világosabban kell látnunk, hogy küzdelmeink sikerének jövőnk biztosításának bázisa-csak az lehet, ha a két egyházkerületből tényleg *egy* egyházat szervezünk, melyben valóban *egy* törvény van és pedig *az* az egy törvény, amely hitünk és történelmi karakterünk épségben tartásával az *időnek*, amelyben élünk, megfelel. A kisebbségi sorsban élő egyház a maga létharcában, melyet intézményeiért folytat és a belső lelki élet kiépítésében, melyen jövője fordul meg, kénytelen azután az egyházalkotmány és kormányzat után igazodni, amely jobban tudja összpontosítani és kézben tartani az anyagi és lelki erőket. Remélnünk kell, hogy az egyházi közvélemény és a zsinati atyák Isten Lelke által megtalálják ezt az utat s hogy az egység, szervezettség, fegyelem, a mindenkit a maga lelki imperiuma alatt vezérlő Anyaszentegyház nagy és egyetlen érdekének készek legyenek minden más érdeket alárendelni. Adja Isten, hogy úgy legyen!

Főtiszteletű és Méltóságos Közgyűlés,

nagy vonásokban végig tekintve egyházkerületünk két esztendei életének eseményei és alakulatai felett, jelentésem végére érkeztem. Ha visszatekintek immár közel hat esztendei őrállásom idejére, s feltáru előttem élet-halál küzdelmünk azóta máig lefolyt szakaszának képe, lelkemet a félelem és a hála kettős árama borítja el.

Látom a harc sebesültjeit, rokkantjait. A halottakat. A veszteségeket. A küzdelem súlyát, szenvedéseit. Magunk között is — sajnos — a nagy gátakat, szakadozást. A fekete ködöt, mely a látóhatárt takarja. És félek.

De látom azt a sok kegyelmi jelt, áldott indulást, gazdag növekedést is, amely körülvesz minket. Nem számolom, hogy mi a több: a seb, vagy a gyógyító kéz, a rom, vagy az új épület, az elnémult harang, vagy a Krisztus dicsőítésére megnyílt ajak, de az élet minden mozdulásáért, a Lélek minden kiömléséért hálát adok a Kegyelem Urának.

Még vagyunk. Még élünk. Még akarunk élni. Még tudunk élni.

És az Úr nem akarja a bűnös halálát, hanem hogy megtérjen és éljen.

Küzdelmünk porában, füstjében mennyei fénysugár ragyog fel: Bizzatok! Én vagyok! Ne féljete!

Krisztus az, aki érettünk meghalt és feltámadott, aki könnyörög is érettünk! „Azért nem csüggedünk!“ ...

Hálásan köszönöm a közgyűlés bizalmát és támogatását, mellyel mindeddig jóváhagyta és elősegítette szolgálatomat. Kérem e drága bizalmat és támogatást továbbra is, hogy hiábavalóvá ne legyek. Tisztelettel kérem jelentésem jóváhagyó elfogadását.

Legyen a Szentháromság egy örök igaz Isten megtartó kegyelme az Anyaszentegyházzal és dicsőíttessék Neve közöttünk mindörökre!